

**МОНГОЛ УЛСЫН БҮС НУТГИЙН ХӨГЖЛИЙН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, БҮСИЙН
НЭМЭГДЭЛД ХАМААРАХ “БИЧИЛ БҮС” ТОГТООХ СУДАЛГАА,
БУСАД ОРНЫ ТУРШЛАГА** (Бодлогын шинжилгээ)

*Ц. Норовдондог (Ph.D), Р. Батсүх (Ph.D), Б. Буяндэлгэр,
Ц. Түвшинзаяа, Д. Золбоо, Д. Жигваагүнсэл*

Макро эдийн засгийн болоод нийгмийн үзүүлэлтээр хангалтгүй байгаа, төвөөс алслагдсан, дэд бүтэц, үйлдвэрлэл сул хөгжсөн бүс нутгийн иргэдийн амьжиргааг дэмжих зорилгоор бүсийн нэмэгдэл олгодог бөгөөд энэ нь онолын үүднээс авч үзвэл эдийн засгийн судалгааны аргаар санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх бичил бүсүүдийг оновчтой илрүүлэх шаардлагыг агуулдагараа бүсчилсэн хөгжлийг хангах талаар төрөөс явуулж байгаа бодлогын томоохон хэсэг гэж үзэх үндэстэй юм.

Нэг. Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал, түүний онолын үндэслэл

1.1. Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал, түүнийг хэрэгжүүлэх шаардлага

Монгол улсад эдийн засгийн бүсчлэл, бүс нутгийн асуудал төрийн бодлогын түвшинд тавигдах болсон гол гурван хандлагыг судлаачид доорхи байдлаар илэрхийлж байна. Үүнд:

- Хүн ам хот суурин газар уруу шилжин нүүдэллэж, хотууд, хот орчмын нутагт хэт төвлөрөл бий болсноор тухайн бүс нутгийн амьжиргааны даац хэтэрч, ажилгүйдэл ядуурал бий болох нөхцлийг бүрдүүлсэн бол бусад аймаг сумдад нийгмийн үйлчилгээ буурч, хөгжлийн хоцрогдол үүсэн, Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт олон талын тэнцвэргүй байдал бий болгоход хүргэсэн.
- Дээрх байдлаас үүдэн хөдөөгийн хүн амд үйлчилгээ үзүүлэх зорилгоор ихээхэн хүч хөрөнгөөр байгуулсан олон суурин газрууд орхигдож, өмч хөрөнгө үрэгдэхэд хүрсэн
- Нийслэлээс алслагдсан аймгуудад амьжиргааны өртөг Төв, Сэлэнгэ, аймгийнхаас 1.5-2.5 дахин өндөр болж, хот хөдөөгийн амьжиргааны ялгаа эрс ихэсч, хөдөөд ядуурал газар авах хандлагатай болсон. Энэ байдал нь улс орны эдийн засгийн өсөлт, хуримтлалын чадавхийг бууруулж, хөгжлийн хурдацыг сааруулах хандлагыг бий болгосон байна. Энэ нь орон нутгийг нэг төвөөс удирдаж ирсэн уламжлалт бодлогыг өөрчлөх шаардлагыг бий болгожээ. Энэ шаардлагад үндэслэн Засгийн газар бүс нутаг хөдөөгийн хөгжлийг хангах “Үзэл баримтлал”-ыг үйл ажиллагааныхаа тэргүүлэх чиглэлийн нэг цөм гэж үзсэн байна.

1.2. Бүсчилсэн хөгжлийн эрхэм зорилго, зорилтууд.

Бүсчилсэн хөгжлийн эрхэм зорилго нь Монгол Улсын газар түүний баялаг, түүхий эдийн нөөц, оюуны чадавхийг оновчтой ашиглах замаар сум аймаг бүс нутгийн хөгжлийн түвшинг ойртуулах, эдийн засаг нийгмийн дэвшлийг түргэтгэх, дотоод гадаад таатай орчныг бүрдүүлэхэд оршино гэж тодорхойлсон байна. Эрхэм зорилгыг хэрэгжүүлэхийн тулд доорхи зорилтуудыг хэрэгжүүлэх нь тэргүүлэх ач холбогдолтой юм.

- a. Төрийн байгуулалтын зорилт: Бүс нутгийг тэнцвэртэй хөгжүүлэх зорилтыг хангахын тулд засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн байгууламжийг боловсронгуй болгох.
- b. Эдийн засгийн зорилт: Тухайн бүс нутаг эрхлэх аж ахуйн чиглэлээ тогтоох, хоршин хөгжих орчинг бүрдүүлэх, дотоод гадаад зах зээлтэй зохистой холбоо тогтоож, эдийн засгийн үр ашгийг тогтвортой нэмэгдүүлэх.

- c. Нийгэм соёлын зорилт: Хүн ам тухайн нутагтаа тогтвортой амьдарч, нийгмийн үйлчилгээ авах эрхээ эдлэх, орон нутгийн ажил амьдралд идэвхтэй оролцох замаар бүс нутгийн хөгжлийг хангах нөхцөл бүрдүүлэх.
- d. Байгаль орчныг хамгаалах зорилт: Тухайн бүсийн байгалийн нөөц ашигласны үр өгөөжийг тэнцүү хүртэх, хамтын хүчээр экологийн тэнцвэрт байдлыг хангах нөхцлийг бүрдүүлэх.
- e. Хүн амын нутагшил, хот байгуулалтын зорилт: Бүс нутгийн нутаг дэвсгэрийн тэнцвэрт хөгжлийг тэтгэх чадвартай бүс нутаг, хотжилтын нэгдмэл орчныг бий болгох.
- f. Гадаад хамтын ажиллагааны зорилт: Монгол орны тээвэр-газарзүйн байрлалын дагуу бүс нутгуудыг олон улсын худалдаа эдийн засгийн сүлжээнд зохистой холбож хөгжлийг түргэтгэх гадаад харилцааны боломжийг дүүрэн ашиглах.

1.3. Бүсчлэн хөгжүүлэх бодлогын хамрах хүрээ

Зах зээлийн тогтолцоот орнуудад бүсчилж хөгжүүлэх бодлогын хамрах хүрээнд доорхи есөн шалгуур үзүүлэлтийг хэрэглэж ирсэн байна.

- Хүн амын амьдралын түвшин /нэг хүнд ноогдох бодит орлого, ажилгүйдлийн түвшин/ гэх мэт.
- Дотоодын нийт бүтээгдэхүүний хэмжээ
- Аж үйлдвэрийн бүтэц
- Бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлт, борлуулалтын байдал
- Хүн ам зүйн үзүүлэлтүүд
- Эдийн засгийн голлох үзүүлэлт
- Нийгмийн хөгжлийн ерөнхий түвшин
- Байгалийн нөхцөл, нөөц баялаг
- Газарзүйн байрлал

Улс орнууд өөрийн онцлогоо харгалзан шалгуур үзүүлэлтийн аль нэг хэсгийг сонгон авах нь байдаг. Жишээ нь: Скандинавын орнууд байгалийн нөхцөл нөөц, газарзүйн байрлалыг, Франц хотжилтын түвшинг, Англи хүн амын нягтаршил, тухайн бүс, нутгийн төвөөс алслагдсан байдлыг сонгон авч бодлогоо тодорхойлоход онцгойлон анхаарсан байна.

1.4. Бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлэх арга хэрэгслүүд

Бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлэхдээ дараах арга хэрэгслийг ашигладаг. Үүнд:

- Санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх
- Бизнес орчинг сайжруулах
- Төлөвлөлт, удирдлагын бүтэц механизмыг боловсронгуй болгох

a. Санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх.

- Санхүүгийн дэмжлэг нь улсын хөрөнгө оруулалт хийх хөнгөлөлттэй зээл олгох, татварын хөнгөлөлт үзүүлэх зарим нэмэгдэл олгох (Бүсийн, хилийн, хүйтний, алслалтын гэх мэт), үндсэн хөрөнгийн элэгдэл хорогдлыг нөхөхөд дэмжлэг үзүүлэх, ажлын байр шинээр бий болгосны шагнал олгох, тээврийн хөнгөлөлт үзүүлэх зэргээр хэрэгждэг байна.

b. Бизнесийн таатай орчныг дэмжих.

- Бизнесийн таатай орчныг дэмжих нь орчин үеийн бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлэх чухал арга хэрэгсэл бөгөөд нийгмийн ба үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, дэд бүтэц, банк санхүүгийн тогтолцоо, төрөл бүрийн бирж, мэдээллийн сүлжээ зэргийг боловсронгуй болгон сайжруулахад чиглэгддэг байна.

с. Төлөвлөлт, удирдлагын бүтэц, механизмыг боловсронгуй болгох

- Энэ нь үндэсний болон бүс нутгийн ашиг сонирхол, эдийн засаг нийгмийн хүрээний салбаруудын бодлогыг уялдуулан зохицуулахад чухал үүрэгтэй байдаг байна.

1.5. Бүсчлэн хөгжүүлэх бодлогод бүсийн нэмэгдлийн эзлэх байр суурь

Бүсийн аливаа нэмэгдэл олгох үйл ажиллагаа нь бүсчилсэн хөгжлийн санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх арга хэрэгсэлд хамаарах бөгөөд Монгол улсын хувьд бүсийн аливаа хэлбэрийн нэмэгдэл олгох үйл ажиллагаа нь дараах зорилтуудыг шийдвэрлэх хүрээнд хэрэгжүүлэх боломжтой. Үүнд:

а. Эдийн засгийн байгуулалтын хүрээнд:

- Алслагдсан, говийн болон сул хөгжилтэй бүс нутгийг хөгжүүлэх үндэсний хөтөлбөр боловсруулан хэрэгжүүлэх.

б. Нийгэм соёлын хүрээнд:

- Хөдөөгийн хүн амын ядуурлыг бууруулах, ажил эрхлэлтийг дэмжих сум дундын зориулалтын санхүүгийн механизм бий болгох, алслагдсан болон говийн бүс нутагт ажлын байр бий болгосон хөрөнгө оруулагчдыг татварын бодлогоор урамшуулах.
- Хүн амын амьжиргааны доод түвшин, нийгмийн даатгалын шимтгэлийг бүс нутгийн ялгарвартай тогтоох хэлбэрийг сонгох
- Алслагдсан болон говь нутагт ажиллаж байгаа төрийн албан хаагч, багш, эмч нарт цалин хөлсний нэмэгдэл урамшуулал олгох замаар тогтвор суурьшилтай ажиллуулахад нь төрөөс дэмжлэг үзүүлэх.

с. Гадаад хамтын ажиллагааны хүрээнд:

- ОХУ-тай хил залгаа Алтанбулаг (Сэлэнгэ аймаг) Цагаан нуур (Баян-Өлгий аймаг), БНХАУ-тай хил залгаа Замын үүд (Дорноговь аймаг) боомтод түшиглэн худалдаа, гаалийн тусгай /чөлөөт/ бүсүүд байгуулж гадаадын худалдаа эрхлэгчид, хөрөнгө оруулагчидтай харилцан ашигтай хамтран ажиллах бизнесийн орчинг бүрдүүлэн ашиглах замаар хөгжлийг дэмжих.

1.6. Бүсийн нэмэгдэл олгох үндэслэл

Бүсийн төлөв байдлыг тодорхойлж буй судалгааны үзүүлэлтийн чиглэл, ангилал, бусад орны туршлага, зарим судлаачдын бүтээл зэргийг харгалзан бүсийн нэмэгдэл олгох үндэслэлийг дараах байдлаар тодорхойлов. Үүнд:

а. Хөгжлийн өнөөгийн түвшинг харгалзах үндэслэл.

- Макро эдийн засаг, нийгмийн үзүүлэлтийн харьцуулсан судалгаагаар тогтоосон түвшин

б. Газар нутгийн тогтоц, дэд бүтцийн хөгжлийн онцлогийн үндэслэл.

- Газар нутгийн тогтоц, алслагдсан байдал
- Нутаг дэвсгэрийн хэмжээ, ашигт малтмалын нөөц
- Дэд бүтцийн хөгжлийн үзүүлэлт (Шатахуун, тээвэр, эрчим хүч, ус дулааны үнэ

тариф)

с. Байгаль цаг уурын онцлог, хүний эрүүл мэнд сэтгэл зүйд таагүй нөлөөлөх хүчин зүйлийн үндэслэл.

с.1. Байгаль цаг уурын онцлогийг харгалзан:

- Уур амьсгалын эрс тэс, хатуу ширүүн байдал /Бодманы индексээр/ (Увс аймгийн Зүүнговь сум)
- Говийн (Говь-Алтай аймгийн Алтай сум...)
- Цөлийн (Баянхонгор аймгийн Шинэжинст сумын Эхийн гол баг...)
- Өндөр уулын (Баян-Өлгий аймгийн Алтай сум...) /Далайн түвшнээс дээш 1774.7 м өндөр
- Тагийн (Хөвсгөл аймгийн Ринченлхүмбэ сум...)
- Халууны (Ховд аймгийн Манхан, Зэрэг сум, Увс аймгийн Зүүнговь сум...)
- Хүйтний (Завхан аймгийн Тосонцэнгэл, Увс аймгийн Зүүнговь сум...)
- Далайн (Увс аймгийн Давст, Хөвсгөл аймгийн Ханх сум...)

с.2. Бүс нутгийн онцлогийг харгалзан:

- Экологийн гамшгийн (цөлжилт, бэлчээр талхлалт)
- Цаг агаарын хүнд нөхцлийн (цас, бороо, салхи)
- Цацраг идэвхжилийн нөлөөлөл (Дорнодын Мардай гэх мэт)

1.7. Бүсийн нэмэгдэл олгох хэлбэрүүд

Бүсийн нэмэгдэл олгохдоо 1.6 -д тодорхойлсон үндэслэлийн алинд нь хамаарахыг тодорхойлох нь нэмэгдлийг зохистой олгох боломжийг бүрдүүлнэ.

1.7.1. Хөгжлийн ерөнхий түвшинг харгалзан олгох нэмэгдлийн төрлүүд:

- a. Тухайн бүс нутагт ажиллаж амьдрагсдад бүсийн ерөнхий нэмэгдлийг цалин, тэтгэвэр, тэтгэмж, орлогын /ажилгүйчүүдэд цалингийн баталгаажих түвшний/ тодорхой хувиар олгох.
- b. Тухайн бүсэд байгуулсан үйлдвэр үйлчилгээний газруудад гааль, НӨАТ, орлогын албан татварын хөнгөлөлт чөлөөлөлт үзүүлэх
- c. Бүс нутагт ажиллагсдад хөнгөлөлттэй урт хугацааны зээл олгох нөхцөл бүрдүүлэх, зээлийн баталгааг төрөөс даах
- d. Албан хаагчдад ажлын цагийг багасгасан 7 хоног бий болгох
- e. Ээлжийн амралт дээр нь нэмэгдэл хоног олгох
- f. Тухайн бүс нутагт шилжин суурьших зардал олгох

1.7.2. Газар нутгийн тогтоц, дэд бүтцийн хөгжлийн онцлогийн үндэслэлээр олгох бүсийн нэмэгдлийн төрлүүд:

- a. Алслалтын нэмэгдлийг тухайн бүс нутагт оршин суугчдын цалин, тэтгэвэр, тэтгэмж, ашиг орлогын /ажилгүйчүүдэд цалингийн баталгаажих түвшин/ тодорхой хувиар тооцож олгох,
- b. Газар нутгийн тогтоцыг харгалзан:
 - Говийн
 - Цөлийн
 - Өндөр уулын
 - Тагийн

- Далайн гэх төрлийн нэмэгдлийг тус бүсэд оршин суугчдын цалин, тэтгэвэр тэтгэмж, ашиг орлогын, /ажилгүйчүүдэд цалингийн баталгаажих түвшин/-ий тодорхой хувиар тооцож олгох,
- c. Мөн 1.7.1-ийн б.в.г.д.е-д заасан нэмэгдлийн тодорхой төрлийг 1.7.2-ын а.б-д заасан нэмэгдэл дээр давхардуулан олгож болох юм.
- d. Байгаль цаг уурын онцлог, хүний эрүүл мэнд сэтгэл зүйд сөргөөр нөлөөлдөг хүчин зүйлсийн үндэслэлээр олгох бүсийн нэмэгдлийн төрлүүд:
- Байгаль цаг уурын хахир хүйтэн, хэт халуун, хуурай эсвэл хэт чийглэг зэрэг нөхцөл нь хүний эрүүл мэнд, бие организм, сэтгэл санаанд сөрөг нөлөө үзүүлдэг талаар судалгааны олон баримт мэдээлэл байна. Цаг уурын онцлог, шинж чанарыг Г.Бодманы индекс (S)-ээр тодорхойлдог бөгөөд $S=(10.04T)*(1+0.272V)$ томъёогоор тооцоолдог.
- Энд Т-Агаарын температур, V-Хүйтэн сэрүүн улирлын салхины хурд, $S<1$ бол ширүүн бус буюу зөөлөн, $S=1-2$ бол ширүүвтэр, $S=2-3$ бол ширүүн, $S=3-4$ бол хатуувтар, $S=4-5$ бол хатуу ширүүн, $S=5-6$ бол хахир хатуу цаг ууртай гэж үздэг байна.
- Энэхүү цаг уурын таагүй нөхцөл нь хүний эрүүл мэнд, бие организм, сэтгэл зүйд сөргөөр нөлөөлдгийг шинжлэх ухаан нэгэнтээ нотолсон тул тийм бүс нутагт оршин суугаа ард иргэдэд Г.Бодманы индексийг үндэслэн ширүүн цаг ууртайгаас дээш нөхцөлтэй нутгийн оршин суугчдад цалин тэтгэвэр, тэтгэмж, орлогын (ажилгүйчүүдэд цалингийн баталгаажих түвшний) тодорхой хувиар тооцож цаг уурын онцлогийг тусгасан бүсийн нэмэгдэл олгох.
- Мөн тухайн бүс нутгийн оршин суугчдад, цаг уурын хүнд нөхцлийн нэмэгдлээс гадна бүс нутгийн байгаль орчны бусад нөлөөлөл (цацраг идэвхжил)-ийн нэмэгдлийг олгох үндэслэлтэй байна.

Хоёр. **Монгол Улсад бүсийн нэмэгдэл олгож байсан туршлага, холбогдох хууль тогтоомж, бусад эрх зүйн актуудын талаарх мэдээлэл**

2.1. Говийн нэмэгдэл

Говь, түүнтэй ойролцоо байгаль цаг уурын нөхцөлд оршин суугчдын материаллаг аж байдлыг дээшлүүлэх, үр бүтээлтэй, тогтвор суурьшилтай амьдрах сонирхлыг төрүүлэх үүднээс говийн нэмэгдэл (1-р хүснэгт) олгож байжээ.

УИИ.МН
СУДАЛГААНЫ САН

Говийн нэмэгдэл

1-р хүснэгт

Д/д	Актын огноо	Актын төрөл	Эрх зүйн акт		Тайлбар
			Нэр	Холбогдох зүйл, заалт	
1	1971.06.03 №132/169	НТХ, СнЗ-ийн тогтоол	Ерөнхий боловсролын сургуулиас үйлдвэрлэлд шилжин ажиллагчдын талаар авах арга хэмжээний тухай	в/ говийн бүсийн мал аж ахуйн үйлдвэрлэлд хүүхдийнхээ хамт зохион байгуулалтай шилжин суурьшигчдад хөдөлмөрийн хөлсийг нийтийн журмаар олгохын хамт эхний 3 жил дараалан 10 хувийн нэмэгдлийг жил бүрийн эцэст олгож байна.	Засгийн газрын 1990 оны 1 дүгээр тогтоолоор хүчингүй болсон тооцсон.
2	1972.04.21 №148	НТХ, СнЗ-ийн тогтоол	Халх голд байгуулах сангийн аж ахуйн талаар авах зарим арга хэмжээний тухай	4.а/ Халхголд байгуулах сангийн аж ахуй, түүнийг түшиглэсэн байгууллагын ажилчин, албан хаагчид, малчдад 1976 оныг дуустал үндсэн цалин дээр нь 10 хувийн нэмэгдэл олгож байсугай.	СнЗ-ийн 1989 оны 108 дугаар тогтоолоор хүчингүй болсон тооцсон.
3	1979.01.31 №04	СнЗ-ийн тогтоол	Халх голд сангийн аж ахуйг бэхжүүлэх талаар авах арга хэмжээний тухай	11.Халх голын районыг эзэмших улс төр, эдийн засгийн онцгой ач холбогдол болон улсын хилд ойрхон байдгийг харгалзан энэ районд ажиллаж байгаа сумын төвийн нам, улс, олон нийт, хоршооллын байгууллага, үйлдвэр, аж ахуйн газар, сангийн аж ахуйн ажилчин, албан хаагчдад 20 хувь, тасаг, ферм, бригадын төвд ажиллагсдад 25 хувь, малчдад 30 хувийн нэмэгдлийг 1979 оны 7 дугаар сарын 1-нээс эхлэн албан тушаалын буюу тарифт цалингаас олгож байх журам тогтосугай.	Засгийн газрын 1990 оны 1 дүгээр тогтоолоор хүчингүй болсон тооцсон.

4	1982.12.29 №48	СнЗ-ийн тогтоол	Говийн нэмэгдэл авдаг мэргэжилтний хүрээг өргөтгөх тухай	1.Говь болон түүнтэй ойролцоо байгаль цаг уурын нөхцөлд ажилладаг дээд, тусгай дунд боловсролтой ажилтан, албан хаагчдад сар бүр дор дурдсан хэмжээний нэмэгдэл олгож байхаар тогтосугай: а/ Дорноговь, Дундговь, Өмнөговь, Баянхонгор, Өвөрхангай аймгийн хавсралтад заасан сум, хороодын хүн, малын их, бага эмч, багш /захирал, хичээлийн эрхлэгч/, зоотехникч, агрономч, агротехникч, хөдөө аж ахуй цахилгаанжуулалт, механикжуулалт, усжуулалтын инженер-техникийн ажилтан нарт тэдгээрийн албан тушаалын сарын цалингийн 15 хувиар; б/Дорноговь,Дундговь,Өмнөговь, Баянхонгор, Өвөрхангай аймгийн дүгээр хавсралтад заасан сум, хороодын нам, улс, олон нийт, хоршооллын байгууллагад ажиллаж байгаа дээр дурдсанаас бусад мэргэжлийн ажилтан, албан хаагчид болон Дорноговь, Дундговь, Өмнөговь, Говь-Алтай аймгийн төв, Дорноговь, Дундговь, Говь-Алтай аймгийн хавсралтад заасан сум, хороодын нам, улс, олон нийт, хоршооллын байгууллагад ажиллаж байгаа бүх мэргэжлийн ажилтан, албан хаагчдад тэдгээрийн албан тушаалын сарын цалингийн 10 хувиар;	Засгийн газрын 1994 оны 90 дүгээр тогтоолоор хүчингүй болсонд тооцсон.
5	2005.12.08	Монгол Улсын хууль	Ахмад настны нийгмийн хамгааллын тухай	5 дугаар зүйл. Ахмад настанд үзүүлэх тусламж, хөнгөлөлт 5.1.8. нийслэлээс 1000 ба түүнээс дээш км алслагдсан газарт байнга оршин суудаг ахмад настан аймгийн нэгдсэн эмнэлгийн нарийн мэргэжлийн эмч нарын хяналтын комиссын шийдвэрээр нийслэлд ирж эмчлүүлэх, шинжилгээ хийлгэх тохиолдолд унааны нэг талын зардлыг жилд нэг удаа нөхөн олгох;	

6	2005.12.08	Монгол Улсын хууль	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний нийгмийн хамгааллын тухай	5.1.9. нийслэлээс 1000 ба түүнээс дээш км алслагдсан газарт байнга оршин суудаг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн аймгийн нэгдсэн эмнэлгийн нарийн мэргэжлийн эмч нарын хяналтын комиссын шийдвэрээр нийслэлд ирж эмчлүүлэх, шинжилгээ хийлгэх тохиолдолд нэг талын унааны зардлыг жилд нэг удаа нөхөн олгох;	
7	2007.02.21 №44	Засгийн газрын тогтоол	Орон нутагт ажилласан дүнгийн тухай	Төрийн албан хаагчдад олгодог “Говийн нэмэгдэл”-ийг орон нутгийн төсөвт тусгаж байх асуудлыг судалж шийдвэрлэх арга хэмжээ авах	

* * *

2.2. Хилийн нэмэгдэл

- Улсын хилийн хамгаалалтыг сайжруулах зорилгоор хилийн заставуудыг байгаль цаг уурын нөхцөлөөр нь ангилан тогтоож, тэдгээрт алба хааж байгаа офицер, албан хаагчдад хилийн нэмэгдэл олгож байна.
- Хил дээр ажиллаж байгаа гаалийн хороо, алба, салбарын ажилтнуудын сарын цалингийн 25 хувиар, гаалийн удирдах төв байгууллагаас хилийн боомтод томилолтоор ажиллагсдад сарын цалингийн 15 хувиар хилийн нэмэгдэл олгох шийдвэр (2-р хүснэгт) хэрэгжиж байна.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

Хилийн нэмэгдэл

2-р хүснэгт

Д/д	Актын огноо	Актын төрөл	Эрх зүйн акт		Тайлбар
			Нэр	Холбогдох зүйл заалт	
1	1993.10.21	Монгол Улсын хууль	Монгол Улсын хилийн тухай хууль	36 дугаар зүйл. Улсын хилд албан үүрэг гүйцэтгэж байгаа цэргийн албан хаагч, иргэний эрх зүйн баталгаа 2. Улсын хилд хил хамгаалах албан үүргээ биечлэн гүйцэтгэж байгаа иргэн гэмт халдлагын улмаас амь насаа алдвал түүний гэр бүлд энэ зүйлийн 7 дахь хэсэгт заасан цалингийн дунджаар тооцсон таван жилийн цалинтай тэнцэх хэмжээний нэг удаагийн буцалтгүй тэтгэмж олгоно. 3. Албан үүрэг гүйцэтгэж байгаад гэмтсэн, эрүүл мэнд нь хохирсон бол эмчилгээний зардал, тахир дутуу болсон тохиолдолд тэтгэмж, үндсэн цалингийн зөрүү, хиймэл эрхтэн хийлгэсэн зардлыг тус тус улсаас олгоно. 6. Улсын хилд таван жилээс дээш хугацаагаар алба хааж байгаа офицер, ахлагчид нэг удаагийн мөнгөн урамшууллыг тэдний сарын үндсэн цалингаас хилийн суманд 50 хувь, суурин бус газар байрладаг хилийн хороонд 35 хувь, нийслэл, аймгийн төв, улсын чанартай хотоос бусад суурин газарт байрладаг хилийн хороо, агаарын довтолгооноос хамгаалах салбарт 25 хувиар бодож нэгтгэн таван жил тутамд олгоно. 7. Энэ зүйлийн 2, 3 дугаар заалтанд хамаарагдах иргэн, хугацаат цэргийн албан хаагчийн сарын үндсэн цалинг хил хамгаалах байгууллагын ахлагчийн цалинтай адилтган тооцно	

2	1982.12.06 №365	СнЗ-ийн тогтоол	Хилийн цэргийн талаар авах зарим арга хэмжээний тухай	1.БНМАУ-ын өмнөд хилийн заставуудыг байгаль, цаг уурын нөхцөлөөр нь доорхи 3 зэрэгт ангилж, тэдгээрт алба хааж байгаа офицер, цэргийн улирсан албан хаагч, энгийн ажилтнуудад дүгээр хавсралтад заасан хилийн нэмэгдэл олгож байхаар тогтоосугай. 1- т: Баянхонгор, Говь- Алтай, Дорноговь, Өмнөговь аймгийн нутагт байгаа заставууд; 2-т Баян-Өлгий, Ховд аймгийн нутагт байгаа заставууд; 3-т Дорнод, Сүхбаатар аймгийн нутагт байгаа заставууд; а/ хилийн 6,7,9 дүгээр отрядын төвийн болон нийт байцаан өнгөрүүлэхийн офицер, цэргийн улирсан албан хаагчдад олгох хилийн нэмэгдлийг 15 хувиар тогтоох;	Засгийн газрын 1994 оны 90 дүгээр тогтоолоор хүчингүй болсонд тооцсон.
3	1983.10.18 №256	Хөдөлмөр, нийгэм хангамжийн улсын хороо, Сангийн яамны коллегийн хурлын тогтоол	Улсын хил хамгаалалтыг сайжруулах талаар авах зарим арга хэмжээний тухай	1.в/Замын-үүдийн шалган нэвтрүүлэх боомтын офицер, цэргийн улирсан албан хаагч, энгийн ажилчин, албан хаагчдад олгох хилийн нэмэгдлийг 15 хувиар тогтоох. 7."хилийн цэргийн талаар авах зарим арга хэмжээний тухай" 1982 оны 12 дугаар сарын 6-ны өдрийн 365 дугаар тогтоолын 5.а-г хилийн 6,7,9 дүгээр отрядын төвийн болон Замын -үүдээс бусад хилийн шалган нэвтрүүлэх боомт, Монгол Зөвлөлтийн хилийн орчмын постуудад ажиллаж байгаа офицер, цэргийн улирсан албан хаагчдад олгох хилийн нэмэгдлийг 15 хувиар, хилийн бусад отрядын төвийн офицер, цэргийн улирсан албан хаагчид болон 6,7,9,12 дугаар отрядын төвийн энгийн ажилчин, албан хаагчдад олгох хилийн хэмэгдлийг үндсэн цалингийн 10 хувиар тус тус тогтоох.	Засгийн газрын 2003 оны 274 дүгээр тогтоолоор хүчингүй болсон тооцсон

4	1994.05.09 №90	СнЗ-ийн тогтоол	Улсын хил хамгаалалтыг сайжруулах талаар авах зарим арга хэмжээний тухай	7. Энэ тогтоол гарсантай холбогдуулан "Улсын хил хамгаалалтыг сайжруулах талаар авах зарим арга хэмжээний тухай" СнЗ- ийн 1982.12.06-365 дугаар тогтоолын 5 дугаар зүйлийг "хилийн 6,7,9 дүгээр хорооны төвийн офицер,ахлагч нарт олгох хилийн нэмэгдлийг 15 хувиар, Сүхбаатарын шалган нэвтрүүлэх тусгай боомт болон хилийн бусад хороо, ангийн төвийн офицер ахлагч, 6,7,9,12 дугаар хорооны төвийн энгийн ажилчин, албан хаагчдад олгох хилийн нэмэгдлийг үндсэн цалингийн 10 хувиар тус тус тогтоох;	
5	1997.06.25 №153	Засгийн газрын тогтоол	Журам батлах тухай /гаалийн улсын байцаагчийн албан тушаалын зэрэг дэв, түүний нэмэгдэл олгох, гаалийн улсын байцаагчид төрийн алба хаасан хугацааны нэмэгдэл олгох журам/	3. Улсын хил дээр ажиллаж буй гаалийн газар, хороо, алба, салбарын гаалийн ажилтнуудад албан тушаалын сарын цалингийнх нь 25 хувиар бодож хилийн нэмэгдэл олгож байх, 4.Гаалийн удирдах төв байгууллага, түүний харьяа гаалийн газар, хорооны ажилтнуудын түр буюу улирлын ажиллагаатай хилийн боомтод томилолтоор ажиллах хугцаанд тэдэнд албан тушаалын сарын цалингийнх нь 15 хувиар хилийн нэмэгдэл олгож байх.	
6	1995.01.04 №01	Засгийн газрын тогтоол	Журам батлах тухай /Цэргийн тэтгэвэр, тэтгэмж тогтооход баримтлах сарын дундаж цалин хөлсийг тодорхойлох журам/	г/ хилийн нэмэгдэл	

АЛСЛАГДСАН БҮС НУТГИЙН ХӨГЖЛИЙГ ДЭМЖИХ ТУХАЙД
/1996 оноос одоог хүртэл/

2-р хүснэгт /үргэлжлэл/

	Актын огноо /дугаар	Актын төрөл	Эх сурвалжийн нэр	Эрх зүйн зохицуулалт
НЭГ. МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ				
1	2002.05.03	Монгол Улсын хууль	Боловсролын тухай хууль	43.1.5. тухайн нутаг дэвсгэрийн онцлог, төвөөс алслагдсан байдлыг харгалзан нэмэгдэл цалин, урамшуулал, бусад дэмжлэг үзүүлэх / Энэ заалтыг 2006 оны 12 дугаар сарын 8-ны өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан/
2	2005.12.08	Монгол Улсын хууль	Ахмад настны нийгмийн хамгааллын тухай	5 дугаар зүйл. Ахмад настанд үзүүлэх тусламж, хөнгөлөлт 5.1.8. нийслэлээс 1000 ба түүнээс дээш км алслагдсан газарт байнга оршин суудаг ахмад настан аймгийн нэгдсэн эмнэлгийн нарийн мэргэжлийн эмч нарын хяналтын комиссын шийдвэрээр нийслэлд ирж эмчлүүлэх, шинжилгээ хийлгэх тохиолдолд унааны нэг талын зардлыг жилд нэг удаа нөхөн олгох;
3	2005.12.08	Монгол Улсын хууль	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний нийгмийн хамгааллын тухай	5.1.9. нийслэлээс 1000 ба түүнээс дээш км алслагдсан газарт байнга оршин суудаг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн аймгийн нэгдсэн эмнэлгийн нарийн мэргэжлийн эмч нарын хяналтын комиссын шийдвэрээр нийслэлд ирж эмчлүүлэх, шинжилгээ хийлгэх тохиолдолд нэг талын унааны зардлыг жилд нэг удаа нөхөн олгох;
4	1998.05.07	Монгол Улсын хууль	Эрүүл мэндийн хууль	10 дугаар зүйл. Бүх шатны Засаг даргын бүрэн эрх 10.1.7. орон нутгийн эрүүл мэндийн байгууллагад ажиллаж байгаа эмнэлгийн мэргэжилтний нийгмийн баталгааг хангах, тогтвор суурьшилтай ажиллах нөхцөлийг иүбүрдүүлэх ажлыг зохион байгуулах; /Энэ заалтыг 2006 оны 1 дүгээр сарын 19-ний өдрийн хуулиар нэмсэн/
ХОЁР. УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТОГТООЛ				
1	1996.11.01 №61	УИХ-ын тогтоол	Монгол Улсын Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөр	2.Эдийн засгийн хүрээнд хийх шинэчлэлт Алслагдсан бүс нутгийн хөгжлийг дэмжихэд чиглэсэн татварын хөнгөлөлттэй бодлого явуулна.
2	2000.01.06	УИХ-ын тогтоол	Монгол Улсын эдийн засаг, нийгмийг 2000 онд хөгжүүлэх үндсэн чиглэл батлах тухай	-Хөдөөгийн алслагдсан сумдын сургуулийг багшаар хангах, тогтвор суурьшилтай ажиллуулахад онцгой анхаарч тэднийг урамшуулах хөшүүргийг бий болгох

3	2000.09.01 №33	УИХ-ын тогтоол	Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөр	1.Нийгмийн бодлого -Алслагдсан болон говь нутагт ажиллаж байгаа төрийн албан хаагчид, багш, эмч нарт тусгай нэмэгдэл олгодог болно. -Бүс нутгуудад хөрөнгө оруулалт, үйлдвэрлэлийн өсөлтийг урамшуулах гааль, татварын ялгавартай уян хатан бодлого хэрэгжүүлнэ. Аж ахуйн нэгжийн татварын ачааллыг 30 хүртэл хувиар бууруулна. 3. Бүс нутаг, хөдөөгийн бодлого
4	2001.06.14 №57	УИХ-ын тогтоол	Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал	3.5. Бүсүүдийн хүрээнд эдийн засгийн бүс, бүс нутаг, хот-хөдөөгийн хөгжлийн харьцангуй бие даасан тогтолцоог бүрдүүлэхдээ, алслагдсан, говийн түүнчлэн сул хөгжилтэй бүс нутгийн хөгжлийг дэмжихийн хамт бүс нутгийн аж ахуйн бие даасан байдал, үндэсний эдийн засгийн тогтвортой өсөлтийг хангахад гол нөлөөтэй, хөгжлийн ирээдүй сайтай бүс нутаг, хот сууринг тэргүүн ээлжинд сонгон хөгжүүлж, түүнд ойр байгаа бусад нутгийг татан оролцуулах чиглэл баримтална; 4.7.2.в. алслагдсан, говийн түүнчлэн сул хөгжилтэй бүс нутгийг хөгжүүлэх үндэсний хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлэх. 4.7.4.д. алслагдсан болон говь нутагт ажиллаж байгаа төрийн албан хаагч, багш, эмчнарт цалин хөлсний нэмэгдэл урамшуулал олгох, амьдралын нөхцөлийг нь сайжруулах, тогтвор суурьшилтай аж төрөхөд нь дэмжлэг үзүүлэх; 5.1.1. Алслагдсан, говийн түүнчлэн сул хөгжилтэй бүс нутгуудын нийгмийн дэвшлийг түргэтгэх хөтөлбөр боловсруулж, дэмжин зохион байгуулна.
5	2001.11.15 №84	УИХ-ын тогтоол	Монгол Улсын эдийн засаг, нийгмийг 2002 онд хөгжүүлэх үндсэн чиглэл батлах тухай	-Сургалтын төрийн сангийн зээлээр суралцаж төгссөн хүмүүсээс орон нутаг, түүний дотор суманд очиж, дутагдаж буй мэргэжлээр ажилласан тохиолдолд орон нутгийн алслагдсан байдлыг харгалзан зээлийн төлбөрөөс бүрэн чөлөөлөх, одоогийн мөрдөж буй журамд заасан хугацааг богиносгох асуудлыг судалж шийдвэрлэнэ.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

6	2003.06.12 №24	УИХ-ын тогтоол	Монгол Улсын бүсүүдийн хөгжлийн дунд хугацааны стратеги /2010 он хүртэл/	1.10.7. алслагдсан болон сул хөгжилтэй бүс, говийн бүсийн нийгмийн хөгжлийг дэмжих хөтөлбөр боловсруулж, тэдгээрийн хөрөгжилтийг төсвийн татаасын болон гааль, татварын ялгавартай бодлогоор дэмжих; 1.10.8.алслагдсан болон сул хөгжилтэй бүс, хөдөө орон нутагт үйлдвэрлэлийг өсгөх, ажлын байр бий болгоход хөрөнгө оруулалт хийсэн иргэн, хуулийн этгээдэд орлогын албан татварын хөнгөлөлт үзүүлэх, зээл олгох; 1.10.13. алслагдсан болон сул хөгжилтэй бүсэд экспортын болон импортыг орлох үйлдвэрлэлийг дэмжих зорилгоор өргөн хэрэглээний бараа материал, технологийн тоног төхөөрөмжийг гадаадад гаргах, гаднаас оруулахад ногдуулах онцгой албан татвар, гаалийн татварыг тэдгээр барааны зах зээлд өрсөлдөх чадвар, хүн амын хүнсэнд болон байгаль орчинд хоргүй байдлыг нь харгалзан ялгавартай тогтоох; 3.Монгол Улсын макро эдийн засгийн тогтворжилтын цаашдын хандлагатай уялдуулан баруун Монголын хүн амын оюуны болон амьдрах орчны чадавхийг дээшлүүлэх зорилгод газар, түүний баялаг, мал аж ахуйн түүхий эдийн нөөцийг бүрэн зохистой хоршин ашиглах зах зээлийн харилцааны үндсийг бүрдүүлэх үндсэн дээр бүсийн аймгууд төвөөс алслагдсан газарзүйн байрлалаараа нэгдэн нийлж, аж ахуйн талаар хоршин бүсийнхээ хэмжээнд харьцангуй бие даан хөгжих "харилцан хамаарал"-ын орчныг тогтоох явдлыг Баруун бүсийн хөгжлийн дунд хугацааны стратегийн зорилго болгоно.0 е/баруун 5 аймгийн эдийн засгийн төвүүдээс алслагдсан байдлыг харгалзан, эхний ээлжинд энэ бүс нутгийн хүн амын мэргэжил, боловсролын түвшинг жигд дээшлүүлэх, оюутан, сурагчдын дотоод, гадаадад суралцах нөхцөлийг сайжруулах, албан хаагчдын цалин хангамжийг нэмэгдүүлэх чиглэл баримтална. а/Баруун бүсийн аймгууд төвөөс хэт алслагдсан байдал, хөгжлийн түвшин доогуур, дотоод ялгаа ихтэй зэргийг харгалзан улсаас жил бүр олгодог төсвийн шилжүүлгийн хэмжээг ихэсгэсэн норматив (итгэлцүүр)-аар тогтоож, түүнийг Бүсийн зөвлөлийн мэдэлд өгөх бөгөөд Зөвлөл уул татаасыг бүс нутгийн хөгжлийн нийтлэг асуудлыг шийдвэрлэх шаардлагыг чухалчлан аймгуудад тодорхой болзолтойгоор хуваарилах, аймгууд улсын төсвөөс авсан шилжүүлгийн эх үүсвэрийг сумдаас нийлүүлэх бүтээгдэхүүнийг бодолцон мөн дээрх жишгээр сумдад дахин хуваарилах боломжийг судалж шийдвэрлэнэ; 4/Баруун бүсийн аймгуудын төвөөс алслагдсан бэрхшээл багасч, бүс дотроо, хөрш зэргэлдээ орнуудын хүрээлэлд харилцан хамааралтай хөгжих хамтын ажиллагааны шижим түлхэцүүд бий болж, Монголын баруун хэсэгт эдийн засгийн урт хугацааны тогтвортой өсөлтийг хангах ирээдүйн загвар тодорч эхлэх.
---	-------------------	-------------------	---	--

7	2004.04.30 №24	УИХ-ын тогтоол	Монгол Улсын төрийн албаны шинэтгэлийн дунд хугацааны стратегийн баримт бичгийг батлах тухай	-Урт хугацаанд төрийн албаны сургалтыг “худалдан авагч-нийлүүлэгч” гэсэн загварыг үндэслэн явуулах бөгөөд ерөнхий чиг үүргийн болон чиглэлийн яам, түүнчлэн Төрийн албаны зөвлөл нь сургалтын үйлчилгээг нийлүүлэгчээс нь худалдан авч, нийлүүлэгчийн дунд өрсөлдөөн өрнүүлэхийг идэвхитэй дэмжих болно. Цаашид, байгууллагын хэрэгцээт тусгай сургалтыг тэднээс ирүүлсэн санал, хандивлагчдын дэмжлэгийн бололцоог судлан, Төрийн албаны зөвлөл, Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газар, Санхүү, эдийн засгийн яамнаас өгсөн үнэлгээнд үндэслэн улсын төсвөөс санхүүжүүлэх болно. Алслагдсан бүс нутагт ажиллаж буй төрийн албан хаагчийн сургалтанд хамрагдах боломжийг нэмэгдүүлэх үүднээс зайны сургалтын аргачлалыг сургалтанд нэвтрүүлэн ашиглана. -Ялангуяа алслагдсан бүс нутагт “үйлдвэрлэлийг оновчтой хэмжээнд тогтоох” буюу ашигтай үйлдвэрлэл явуулахын тулд Засгийн газраас үйлчилгээ хүргэх арга хэрэгслээ өөрчлөх, тухайлбал, үйлчилгээ хүргэх цэгүүдийг нэгтгэн “нэг цэгийн үйлчилгээ” үзүүлэх зэргээр өөр өөр альтернатив арга хэрэгсэлтэй хослуулах боломжийг судалж үзнэ. Үүнд төрийн үйлчилгээний төвлөрлийг сааруулах стратегийн нэг хэсэг болгон нутгийн захиргааны нэгж болон үүрэг хариуцлагыг нэгтгэх асуудлыг ч хамруулж болох юм. -Стратеги чиг үүргийг хянан үзэхдээ тодорхой зарим салбарын чиг үүрэг, бүтцийг өөрчлөх болон Засгийн газарт (А) шаардлагагүй болсон чиг үүрэг; (Б) Засгийн газрын стратегийн тэргүүлэх чиглэл болон орчин үеийн зах зээлийн эдийн засгийн хэрэгцээг үндэслэн бодитойгоор шинэчлэн өөрчлөх шаардлагатай чиг үүрэг буюу үйлчилгээг хүргэх хэрэгслийн өөр өөр хувилбар; (в) стратеги шийдвэрээс үүдэлтэй бүтцийн чанартай үр дагавар; (г) ялангуяа алслагдсан бүс нутагт байгууллагын уламжлалт хил хязгаараас давсан үйлчилгээг хүргэх шинэлэг арга хэрэгслийг тодорхойлон тогтоох зэрэг асуудлаар зөвлөмж гаргана.
8	2008.01.31 №12	УИХ-ын тогтоол	Монгол Улсын мянганы зорилтод суурилсан үндэсний хөгжлийн цогц бодлого	Бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг тууштай хэрэгжүүлж, хот, хөдөөгийн хөгжлийн түвшний ялгааг эрс багасгана.
ГУРАВ. ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ТОГТООЛ				
1	1997.01.02 №06	ЗГ-ын тогтоол	Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрт тусгагдсан зорилтыг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөө	-Алслагдсан бүс нутгийн хөгжлийг дэмжихэд чиглэсэн татварын хөнгөлөлттэй бодлого явуулна. -Амьжиргааны баталгаажих доод түвшинг алслагдсан аймаг, орон нутаг, бүс нутгаар ялгавартай тогтооно. Амьжиргааны түвшний өөрчлөлттэй уялдуулан өндөр настан, тахир дутуу иргэд, тэжээгчээ алдагчийн тэтгэврийг тэргүүн ээлжинд нэмэгдүүлэх, насны тэтгэврийн зөрүүг арилгах арга хэмжээ авна

2	1999.08.04 №120	ЗГ-ын тогтоол	Ховд аймгийн Алтайн чанад дахь бүс нутгийн хөгжлийн талаар авах арга хэмжээний тухай	Алтайн нурууны чанад дахь Ховд аймгийн Алтай, Булган, Үенч сумд аймгийн төвөөс алслагдсан нийгэм, эдийн засгийн хувьд хоцрогдсон, хүн амын амьжиргаа доройтон, хил орчмын стратегийн бүс нутаг эзгүйрч байгааг харгалзан хөрөнгө батлах
3	2000.03.15 №41	ЗГ-ын тогтоол	Баруун аймгуудын талаар авах зарим арга хэмжээний тухай	1.Төвөөс алслагдсан баруун бүс /Баян-өлгий,Говь-алтай, Завхан, Увс, Ховд аймаг/ нутгийн хүн амын амьжиргааны түвшинг дээшлүүлэх зорилгоор хүн амын орлогын татварыг хөнгөлөх, цалин, тэтгэвэр тэтгэмжид хязгаарын бүсийн нэмэгдэл тогтоох, тус бүс нутагт хөрөнгө оруулж байгаа гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулагчдыг тодорхой хугацаанд орлогын албан татвараас чөлөөлөх, хөнгөлөх санал боловсруулж энэ оны II улиралд багтаан Засгийн газарт оруулахыг Сангийн сайд Я.Очирсүх, Эрүүл мэнд, нийгмийн хамгааллын сайд С.Сонин нарт даалгасугай.
4	2002.05.24 №103	ЗГ-ын тогтоол	Геологи, уул уурхайн салбарыг хөгжүүлэх талаар авах зарим арга хэмжээний тухай	Төсвийн хөрөнгөөр хайгуул хийж нөөцийг нь тогтоосон орд газрын лиценз эзэмшигчидтэй гэрээ байгуулах, хайгуулын ажилд хөрөнгө оруулагчдыг татварын тогтвортой байдлын гэрээнд хамруулах, үндсэн ордыг ашиглахад нөөц ашигласны төлбөрийг бууруулах, лиценз эзэмшигчдийн үүрэг хариуцлагыг нэмэгдүүлэх зэрэг нэмэлт өөрчлөлтүүдийг зохих хуулиудад тусгах. Гадаадын хөрөнгө оруулалтын тухай хууль, Татварын багц хуульд хөрөнгө оруулалт, зарим төрлийн ашигт малтмалын олборлолтыг нэмэгдүүлэх, шинэ техник, технологийг нэвтрүүлэх, дэд бүтцийн барилга байгууламжийг барих болон төвөөс алслагдсан бүс нутагт үйлдвэр байгуулахад татвараас чөлөөлөх, хөнгөлөлт үзүүлэх зэрэг заалтууд оруулах.
5	2003.12.24 №264	ЗГ-ын тогтоол	Ерөнхий төлөвлөгөө батлах тухай	бэлчээрийн төлбөрийг сум дотроо ялгавартай тогтоож, сумын төвөөс алслагдсан айлуудыг төлбөрөөс чөлөөлөх зэрэг нь бэлчээрийг талхлагдалтаас хамгаалах.
6	2005.09.28 №202	ЗГ-ын тогтоол	Зарим бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр батлах тухай	Баруун бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрийг 1 дүгээр хавсралт, Хангайн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрийг 2 дугаар хавсралт, Төвийн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрийг 3 дугаар хавсралт, Зүүн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрийг 4 дүгээр хавсралт ёсоор баталсан

* * *

Гурав. Гадаад орнуудад бүсийн нэмэгдэл олгож буй туршлага

Өндөр хөгжилд хүрсэн улс орнуудын туршлагаас үзэхэд бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг тодорхойлохдоо доорхи 2 үндсэн чиглэлийг барьж, төсөл хөтөлбөр боловсруулдаг байна. Үүнд:

1. Улс орноо бүхэлд нь хамарсан бүсчилсэн хөгжлийн хөтөлбөр боловсруулан хэрэгжүүлэх.

2. Улс орныхоо тодорхой бүс нутгийг онцгойлон анхаарч хөтөлбөр хэрэгжүүлэх.

Дээрхи чиглэлээр хөгжиж байгаа улс орнууд аль аль нь бүс нутгийн эдийн засгийн хөгжил, амьжиргааны үзүүлэлт, төв (нийслэл)-өөс алслагдсан байдал, тухайн бүс нутгийн байгаль цаг уур, хөгжлийн судалгааг үндэслэн бүс нутгийн ард иргэдийн амьжиргааг дэмжих “Санхүүгийн дэмжлэг” бүсийн нэмэгдэл олгодог байна. Зарим улс орнуудад бүсийн нэмэгдэл олгодог туршлагыг авч үзвэл:

3.1. Оросын Холбооны Улс

Оросын умард хязгаар түүнтэй адилтгах бүс нутагт оршин суугчдад /ажилчин, албан хаагчид, тэтгэвэр, тэтгэмж авагчид, анхан болон дунд шатны мэргэжлийн боловсролын сургуульд суралцагсад /тухайн газар нутгийн байгаль цаг уурын онцлог, төвөөс алслагдсан байдал зэргийг харгалзан тэдгээрийн цалин, тэтгэвэр, тэтгэмж, тэтгэлгийг тодорхой коэффициентээр /районный коэффициент/ нэмэгдүүлэн олгодог.

Бүсийн нэмэгдлийн коэффициентийн хэмжээ, хэрэглэх журмыг ОХУ-ын холбогдох хууль тогтоомжоор зохицуулсан байдаг. Үүнд:

- Трудовой кодекс РФ от 30.12.2001 Глава 50
- Закон РФ “О государственных гарантиях и компенсациях для лиц работающих и проживающих в районах Крайнего Севера и приравненных к ним местностях” от 02.06.1993 Раздел II статья 10-12
- Постановление Совета Министров РСФСР от 22.10.1990 №458 “Об упорядочении компенсации гражданам, проживающим в районах Севера”
- Постановление Совета Министров СССР от 03.01.1983 №12
- Постановление Правительства РФ от 17.04.2006 №216

Бүсийн нэмэгдэлийн коэффициентийн хэмжээ тухайн газар нутгийн байгаль цаг уурын онцлог, алслагдсан хамтаар харилцан адилгүй байдаг. Жишээлбэл, хамгийн алслагдсан Хойд мөсөн далайн арлууд, Саха /Якут/, Чукотка, Курилийн арлууд, Камчатка, Сахалин мужийн тодорхой нутагт оршин суугчдын бүсийн нэмэгдлийн коэффициент 2.0 байхад Красноярск, Мурманск, Хабаровск, Тюмень, Томск, Эрхүү муж, Алс Дорнодод 1.80-1.40 байдаг байна. Мөн Монгол улсын Баян-Өлгий, Увс, Завхан Хөвсгөл, Дорнод аймгуудтай хил залгаа оршдог байгаль цаг уурын ижил төстэй нөхцөлтэй Алтайн хязгаарт 1.40, Тувад 1.50-1.40, Буриадад 1.30-1.20, Чита мужад 1.30 коэффициентийн бүсийн нэмэгдэл олгодог.

Манай улсын Увс аймгийн Сагил сумтай хил залгаа Тува улсын Мөнгөн тайгын /Монгун Тайгинский/ районыг ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоолоор Умард хязгаарын бүс нутгийн жагсаалтад онцгойлон оруулсан байдаг. /Постановление Правительства РФ от 18.07.1994 №856/ Мөн говь, цөлийн бүсэд болон далайн түвшинээс 1500 метрээс дээш оршдог газар нутгийн оршин суугчдад 1.40 хүртэл коэффициентийн нэмэгдэл олгодог /“Большая Российская Энциклопедия” www.slovari.yandex.ru/. Түүнчлэн ОХУ-ын Хөдөлмөрийн тухай хууль тогтоомжийн дагуу умард хязгаар, түүнтэй адилтгах бүс нутагт ажиллагсад тухайн бүс нутагт тасралтгүй ажилласан хугацааг харгалзан тодорхой хувийн цалингийн нэмэгдэл олгодог ажээ. /Трудовой кодекс РФ от 30.12.2001 статья 317/

Мөн дээрх бүс нутагт нэг жилээс дээш амьдарч буй 30 хүртэлх насны залуучуудад ажилд орсон эхний 6 сараас эхлэн хагас жил тутамд 20 хувь улмаар 60 хүртэл хувийн нэмэгдлийг цаашид олгодог байна. /Постановление Совета Министров РСФСР от 22.10.1990 №458/ Энэхүү нэмэгдэл дээр бүсийн нэмэгдлийн коэффициентийг давхар хэрэглэдэг байна.

Үүнээс гадна дээрх бүс нутгуудад оршин суугчдад нэмэлт амралтын өдөр /цалингүй/, ажлын богиносгосон долоо хоног, ээлжийн амралтын нэмэлт хоног, эмчилгээний замын зардал, шилжин суурьших зардал олгох зэрэг хөнгөлөлт үзүүлэхээр заажээ. /Трудовой кодекс РФ от 30.12.2001 статья 319-323, 325-327/

Төсвийн байгууллагад ажиллагсдын бүс нутгийн нэмэгдлийг холбооны болон мужийн төсөв, орон нутгийн засаг захиргааны төсвөөс гаргах бөгөөд төсвийн бус салбарт ажиллагсдын нэмэгдлийг тухайн ажил олгогч нар хариуцдаг. /Закон РФ “О государственных гарантиях и компенсациях для лиц работающих и проживающих в районах Крайнего Севера и приравненных к ним местностях” от 02.06.1993 №5082, статья 3/

Жич: Дээр дурьдагдсан СССР, РСФСР-ын үеийн эрх зүйн актууд нь зохих нэмэлт өөрчлөлт хийгдэн өнөөдрийг хүртэл хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа болно.

ОХУ-ын умард хязгаар, түүнтэй адилтгах бүс нутагт оршин суугчдад бүсийн коэффициент, умардын нэмэгдлийг олгодог шалтгаан, үндэслэлийг Оросын эрдэмтэн судлаачид “нийгэм-эдийн засгийн” /социально-экономический/, “биологийн” /медико-биологический/ гэж хоёр ангилж үздэг байна. Энгийнээр хэлбэл алслагдсан болон умардын хязгаар нутаг амьдрахад “өртөг өндөр, эрүүл мэндэд хохиролтой”. /”Всё дорого”, “вредно для здоровья”/

1. Нийгэм-эдийн засгийн үндэслэл

- a. төвөөс алслагдсан, дэд бүтэц сул хөгжсөн тул бүтээгдэхүүний өртөг, тээвэрлэлтийн зардал харьцангуй их байдгаас бараа үйлчилгээний үнэ хөлс өндөр;
- b. хоол хүнс, хувцаслалт, халаалт, түлш, цахилгаанд илүү их зардал гаргадаг;
- c. ажиллах хүч ялангуяа мэргэжлийн ажилчид, боловсон хүчнээр тасралтгүй хангаж тогтвор суурьшилтай ажиллуулах шаардлагатай;
- d. бусад бүс нутгийнхантай харьцуулахад ахуй, соёлын түвшин доогуур;
- e. үйлдвэрлэл, аж ахуй эрхлэх боломж хязгаарлагдмал, үр ашиг бага;

2. Эмнэлэг - биологийн үндэслэл

ОХУ-ын умард хязгаар түүнтэй адилтгаж болох газар нутгийн байгаль цаг уурын хахир хүйтэн, хатуу ширүүн нөхцөл нь хүний эрүүл мэнд, бие организмд сөрөг нөлөө үзүүлдэг талаар эрдэмтэд судалсан байдаг. Өнгөрсөн зууны 70-80-аад онуудад Н.Ф.Реймерс, О.Р.Назаревский, А.Г.Исаченко нарын эрдэмтэд байгалийн хүнд нөхцөл, хатуу ширүүн уур амьсгал хүний бие организмд хэрхэн нөлөөлдөг талаар судалгаа явуулж, ЗХУ-ын байгаль цаг уурын атласыг бүтээсэн бөгөөд уг бүтээлдээ дээрх бүс нутгийн жилийн дундаж температур, хамгийн хүйтэн, хамгийн халуун сар, улирлууд, агаарын чийгшилт, салхины хүч, агаарын даралт, хүнд хор учруулагч хорхой шавьжийн тархалт зэргийг цогцоор нь үзүүлжээ. Ер нь агаарын температур -7°C-аас бага байх үед салхины хүчний нөлөөгөөр температурын заалт улам доошилдог. Тодруулбал, салхины хурд нэг метрээр нэмэгдэхэд агаарын температур 2°C-аар хүйтэрдэг байна. ОХУ-д хүйтний улиралд гадаа ил орчинд ажиллахыг хүнд, хортой нөхцөлд тооцож шатлал тогтоосон байдаг.

Жич: /10°C-аас -15°C хүртэл-1-р зэрэглэлийн, -15°C-аас-20°C бол 2-р зэрэглэлийн, -20°C-аас дээш бол 3-р зэрэглэлийн хүнд, хортой нөхцөлд тооцогддог байна/

3.2. Канад

Канад улс алслагдсан бүс нутгийн оршин суугчид, ажил олгогч нартаа тухайн газар

нутгийн алслалт, байгаль цаг уурын байдал зэрэг нөхцлүүдийг харгалзан тэдгээрийн цалин, орлогод ногдох орлогын албан татвараас тодорхой шалгуурыг үндэслэн татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт (deduction) хэлбэрээр бүс нутгийн иргэдээ дэмждэг байна. Ийм хөнгөлөлтийг 1987 оноос эхлэн олгож эхэлсэн бөгөөд дараах 2 үндэслэлээр олгодог. Үүнд:

- a. Цаг агаарын хүнд, бараа үйлчилгээний хязгаарлагдмал нөхцөл
- b. Гол зах зээлээс алслагдсан тул амьдралын өртөг өндөр

Энэ хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн бодлогыг “Хүн амын орлогын албан татварын хууль”-аар зохицуулдаг. Тус хуулиар хоёр төрлийн, гурван хэлбэрийн хөнгөлөлт, хасалт (deduction) хийдэг байна. /2006 оны байдлаар/

A. Хүн амын орлогоос:

- Өдрийн 15\$-аар бодож жилд 5475\$-ыг орлогын албан татварын нийлбэрээс хасч тооцох,

B. Ажил олгогчоос:

- Ажилтны амралтаараа нутагтаа очих зардлыг жилд 2 удаа ажил олгогч санхүүжүүлсэн бол,
- Тогтоосон ямар нэг хязгааргүйгээр эмнэлгийн үйлчилгээ авах зардлыг санхүүжүүлсэн бол тус тус хасалт хийнэ. (Энэ хасалтууд татвар ногдох орлогоос уу эсвэл ногдуулсан татвараас нь хасалт хийх үү гэдэг нь тодорхой бус байна. 2009 оны “Хүн амын орлогын албан татварын хууль”-ийг дараах хаягаас үзнэ үү. /<http://www.cra-arc.gc.ca/menu-eng.html/>)

Татварын хөнгөлөлтийн хэмжээг бүс нутгийн алслалт, байгаль цаг уурын онцлог, бараа бүтээгдэхүүний өртөг зэрэг хүчин зүйлсээс улбаатай зардлуудын дарамтыг сулруулах үүднээс ялгавартай тогтоохдоо А буюу Умардын, Б буюу Завсрын бүсүүдэд хуваадаг байна. Чөлөөлөлтөд хамрагдах оршин суугчид тухайн бүс нутагт буюу А, Б бүсүүдэд хамгийн багадаа 6-аас доошгүй сар амьдарсан байх шалгуур үзүүлэлтийг ч тавьдаг. Эдгээр бүсийг газарзүйн хувьд уртраг өргөрөгөөр нь маш нарийн тогтоосон байдаг. А буюу Умардын бүсэд:

- Yukon
- Nunavut
- Quebec
- British Columbia
- Manitoba
- Ontario—ын хойд хэсгүүд, Мөн зүүн хойд бүсийн /“Labrador and Northwest territories”/ нийт нутгуудад оршин суугчид нь хөнгөлөлт буюу хасалтын (deduction) 100%-ыг эдлэх,

Б буюу Завсрын бүсэд доорх нутгуудын өмнөд хэсгүүд:

- “British Columbia
- Alberta
- Saskatchewan
- Manitoba
- Ontario
- Quebec мөн Queen Charlotte, Anticosti Island, Sable Island” арлуудын нутгийн нийт оршин суугчид хөнгөлөлт буюу хасалтын (deduction) 50% тус тус эдэлдэг байна./ Мөнгөний нэгж нь Канадын доллараар илэрхийлэгдэнэ./

3.3. Казахстан

Бүгд найрамдах Казахстан улсын Хөдөлмөрийн хуулиар экологийн гамшиг /цөлжилт, хуурайшилт/-т нэрвэгдсэн газар нутаг, цацрагийн эрсдэлтэй бүс /зона радиационного риска/-эд ажилладаг хүмүүст төрөөс баталгаа гаргаж нөхөн олговор олгодог байна. /Трудовой кодекс Республики Казахстан.Статья 154 www.zakon.kz/

* * *

Гадаад улсуудад ашиглаж байгаа бүсийн нэмэгдлийн мэдээллийн товчоо

3-р хүснэгт

Д/д	Улсын нэр	Бүсийн нэмэгдлийг зохицуулсан эрх зүйн акт	Бүсийн нэмэгдэл олгодог үндэслэл	Нэмэгдлийн хэлбэр	Тоо хэмжээ
1	ОХУ	-Холбооны хууль -Хөдөлмөрийн хууль -ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоол -ОХУ-ын СнЗ-ийн тогтоол -ЗХУ-ын хууль	-Байгаль цаг уурын онцлогийг харгалзан -Говь, цөлийн -Өндөр уулын (далайн түвшнээс 1500 м) -Туйлын -Халууны -Хүйтний -Далайн -Төвөөс алслагдсан байдлыг үндэслэн -Умардын -Хойд туйлын -Умард хязгаар түүнтэй адилтгах нутагт ажиллагсад	-Коэффициентээр -Коэффициентээр -Цалингийн нэмэгдэл -Ажлын богиносгосон 7 хоног -Ээлжийн амралт дээр нэмэгдэл хоног олгох -Эмчилгээний зардал -Шилжин суурьших зардал	Красноярск, Мурманск, Кабаровск, Тюмень, Томск, Эрхүү, Алс дорнод 1.80-1.40 коэффициентээр нэмэгдэл олгодог. Якут, Чукотка, Курил, Камчатка, Сахалад 2.0 коэффициентээр нэмэгдэл олгодог. • 20-60 хувийн нэмэгдэл дээр бүс нутгийн нэмэгдэл давхар олгодог.

2	Канад	Хүн амын орлогын албан татварын тухай хууль	-Цаг агаарын хүнд, бараа үйлчилгээний хязгаарлагдмал нөхцөл -Гол зах зээлээс алслагдсан тул амьжиргааны өртөг өндөр -Бүс нутгийн алслалтыг үндэслэн -Умардын (А) бүс -Завсрын (Б) бүсүүдэд 6-аас доошгүй сар амьдарсан бол	-Хүн амын албан татвараас хасч тооцох -Амралтаараа нутагтаа очих зардал -Хөнгөлөлт -Татварын хөнгөлөлт а/ А бүсэд оршин суугчид б/ Б бүсэд оршин суугчид	-Жилд 2 удаа очих зардлыг ажил олгогч хариуцах -Татварын хөнгөлөлт буюу хасалтын 100% -Татварын хөнгөлөлт буюу хасалтын 50%-д тус тус эдлэх
3	Казакстан	Хөдөлмөрийн хууль	Экологийн гамшиг, цацрагийн эрсдэлтэй бүсэд оршин суугчдад	-Нөхөн олговор	

Дөрөв. Монгол улсын “бүсийн нэмэгдэл”-д хамаарагдах шаардлагатай бүс нутгийг илрүүлэх судалгаа

4.1. Судалгааны зорилго:

- Бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг оновчтой үр ашигтай хэрэгжүүлэхийн тулд бүсийн эдийн засгийн макро болон бичил бүсүүдийг оновчтой олж илрүүлэх нь чухал шаардлагатай бөгөөд бүс нутгийн хөгжлийг хурдасгахад нэн ач холбогдолтой. Ялангуяа амжиргааны түвшин доогуур, алслагдсан бүс нутгийн хөгжлийг тодорхойлж, төр засгийн анхааралд оруулах, бүсийн нэмэгдэл олгох үндэслэл болох юм.

4.2. Судалгааны арга:

- Монгол улсын хэмжээнд санхүүгийн дэмжлэг зайлшгүй үзүүлэх шаардлагатай “бичил бүс”-ийг эдийн засгийн бүс нутаг, аймгуудаас илрүүлэх зорилгоор доорхи үзүүлэлтээр судалгаа явуулав. Эдийн засгийн бүс нутаг, аймгуудын хөгжлийн түвшинг Макро эдийн засгийн 7, нийгмийн 6 үзүүлэлтээр харьцуулан судалгаа явуулж (4,5-р хүснэгт), судалгааны дүгнэлтийг гаргахдаа өөр өөр нэгжээр илэрхийлэгдэх үзүүлэлтүүдийг харьцуулан судлахын тулд доктор Р.Батсүхийн сонгон авсан математик боловсруулалтын аргыг ашиглав. Үүнд:
 - Судалгааны үзүүлэлт бүрийн дундаж утгыг нэг /1/ гэсэн коэффициенттэй тэнцүүлж, тухайн үзүүлэлтийн бодит утгыг нэгтэй тэнцүү гэж үзсэн (дундаж) утагд харьцуулж, бүх үзүүлэлтийг тоон коэффициентээр илэрхийлэв
 - Хөгжлийн түвшинг бүс, аймгуудаар гаргахдаа хөгжлийн эерэг үзүүлэлтүүдийн утгыг сөрөг үзүүлэлтэд харьцуулах (хуваах) замаар хөгжлийн математик загварыг гарган авч эрэмбэлэн байр эзлүүлэв. (1,2-р бүдүүвч)
- Бүсийн нэмэгдэл олгох шаардлагатай “бичил бүсийг”-ийг нарийвчлан тогтоохын тулд судалгааг дараах үзүүлэлтээр явуулав. Үүнд:

- Газар нутгийн тогтоц, дэд бүтцийн хөгжлийн онцлогийн үндэслэлээр /6,7,8-р хүснэгт/
- Байгаль цаг уурын онцлог, хүний эрүүл мэнд сэтгэл зүйд таагүй нөлөөлөх хүчин зүйлийн үндэслэлээр /1-р бүлгийн 6, 7 хэсэг/
- Санхүүгийн дэмжлэгт хамрагдах шаардлагатай бичил бүсийн үзүүлэлт /9-р хүснэгт/ гэх мэт болно.

* * *

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

Төвөөс алслагдсан бүс нутгийн эдийн засгийн хөгжил, амжиргааны бодит үзүүлэлт

4-р хүснэгт

Макро эдийн засгийн үзүүлэлт										Нийгмийн үзүүлэлт			
№	Аймгийн нэр	Хэрэглээний үнийн индекс 2007.12 2008.12 %	Орон нутгийн төсвийн гүйцэтгэл /2008 он/		ДНБ /сая.төг/	1хунд ногдох ДНБ /мян.төг/	ДНБ-д эзлэх хувь			Сүүрийн хүн амын тоо /мян.хүн/	Хүн амын нягтаршил мян.км2	Ажлгүйдлийн түвшин /мян.хүн	Амжиргааны доод түвшин/төг/
			Орлого /сая.төг/	Зарлага /сая.төг/			ХАА	Үйлдвэр, барилга	Үйлчилгээ				
Баруун бүс			179 533.4	160 311.7	6130325.5	2305.2	18.8	38.5	42.7		1.72		
	1	Баян-Өлгий	2 099.5	4 006.2	79 782.7	789.5	57.0	3.3	39.7	94.4	2.22	1.8	
	2	Завхан	119.7	1 918.5	96 349.6	1197.3	72.2	1.7	26.0	79.6	0.97	1.4	
	3	Увс	123.9	1 976.1	92 235.5	1151.4	69.3	5.4	25.2	79.5	1.00	0.9	96100
	4	Ховд	119.4	2 281.6	106 126.9	1199.6	75.2	3.0	21.8	89.0	1.15	0.8	
Зүүн бүс	5	Говь-Алтай	120.5	4 476.8	72 262.2	1204.3	73.7	-2.6	29.0	57.8	0.42	2.9	
	1	Дорнод	126.7	3 926.5	79 987.0	1092.1	47.3	22.4	30.3	72.9	0.60	1.0	86300

2	Хэнтий	125.0	3 625.6	4 210.0	80 235.5	1127.9	71.3	2.5	26.2	69.0	0.88	0.9	91200
3	Сүхбаатар	119.3	3 800.6	3 992.4	174 194.8	3165.4	25.5	65.5	9.0	52.5	0.67	1.1	
1	Говьсүмбэр	118.8	902.2	1 800.8	10 740.3	844.9	39.0	13.2	47.7	13.3	2.34	0.2	
2	Дархан-Уул	125.1	3 394.0	4 126.3	103 355.8	1176.1	17.4	44.1	38.5	89.5	26.72	0.9	
3	Дорноговь	123.0	7 018.8	5 775.1	39 980.5	708.4	38.2	7.9	53.9	53.6	0.52	0.4	
4	Дундговь	124.5	1 783.6	3 474.8	55 601.1	1146.5	70.6	3.5	25.9	48.5	0.65	5.8	
5	Өмнөговь	127.5	13 543.9	9 297.1	104 500.5	2209.3	28.5	55.8	15.7	47.3	0.29	0.3	
6	Сэлэнгэ	124.2	10 285.8	7 305.3	194 487.2	1924.7	37.1	48.1	14.7	100.0	2.47	1.1	
7	Төв	124.6	6 842.9	7 100.2	120 782.7	1398.6	73.8	3.5	22.7	88.8	1.17	0.6	
1	Архангай	123.0	2 808.1	4 627.2	122 559.4	1322.6	79.0	1.5	19.5	90.4	1.67	1.6	90600
2	Баянхонгор	111.9	2 604.4	5 010.4	82 518.1	974.4	66.7	4.4	28.9	81.2	0.73	2.3	
3	Булган	129.4	3 949.0	4 622.2	87 724.4	1438.6	76.0	2.5	21.4	57.3	1.26	1.2	
4	Орхон	118.2	30 856.7	5 903.6	1195728.0	14759.3	0.9	95.4	3.8	88.1	102.43	1.6	
5	Өвөрхангай	112.8	2 941.3	5 382.7	109 218.2	940.6	68.5	3.0	28.5	109.5	1.85	2.1	
6	Хөвсгөл	118.6	3 133.0	5 698.9	142 046.0	1157.5	74.3	1.7	24.1	123.7	1.22	1.9	

Бүс нутаг, аймгуудын эдийн засаг, нийгмийн судалгаа (коэффициентээр)

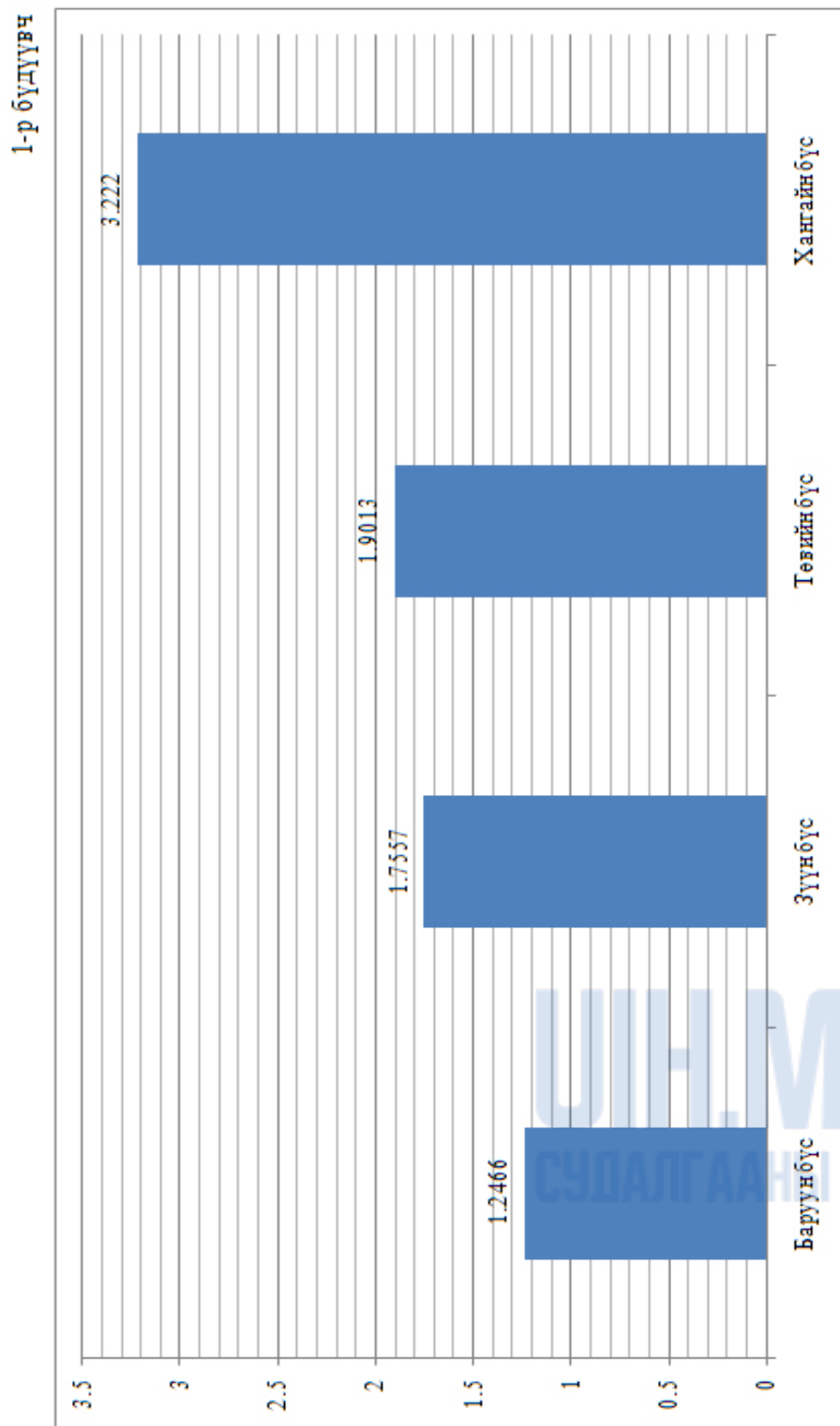
5-р хүснэгт

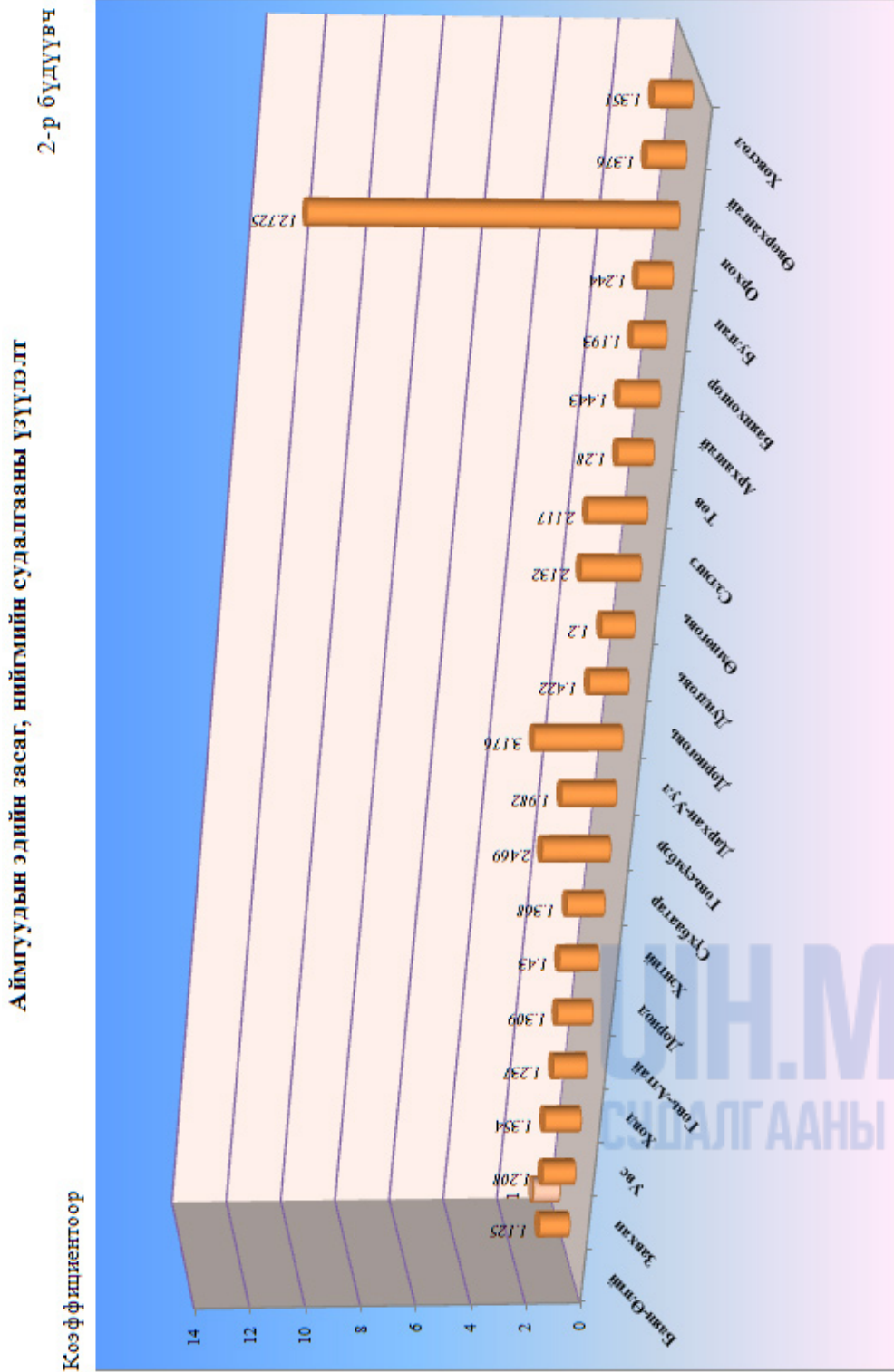
Макро эдийн засгийн үзүүлэлт										Нийгмийн үзүүлэлт								
Бүс нутаг	№	Аймагийн нэр	Хэрэглээний үнийн индекс 2008.12 /коэф/	Орон нутгийн төсвийн гүйцэтгэл /2008/		ДНБ /коэф/	1хүнд ногдох ДНБ /коэф/	ДНБ-д эзлэх хувь /коэф/		Эдийн засгийн идэвхтэй хүн амын тоо / коэф/	Хүн амын нягтаршил мян.км2	Ажиглүүдийн түвшин /мян.хүн	Нэг амчид ногдох хүний тоо	Хүн амын ердийн цэвэр өсөлт	Амжиргааны доод түвшин /төг/	ХӨГЖЛИЙН ҮЗҮҮЛЭЛТ /КОЭФ/	ЭЗЛЭХ БАЙР	
				Орлого /коэф/	Зарлага /коэф/			ХАА	Аж үйлдвэр, барилга									
Баруун бүс	1	Аймгуудын дундаж үзүүлэлт	1=121.7619	1=5436.6143	1=5018.0857	1=150019.8286	1=1949	1=55.3095	1=18.3714	1=33.1733	1=7.0876	1=539.0952	1=505.3333	1=16.8048	96100	1.125	21	
	2	Завхан	0.983	0.3529	0.9724	0.6422	0.6143	1.3054	0.0925	1.1726	0.136	1.185	1.2645	1.0057		1.208	18	
	3	Увс	1.0176	0.3635	0.9046	0.6148	0.5908	1.2529	0.2939	1.0129	0.141	1.075	1.1478	1.3449		1.354	12	
	4	Ховд	0.980	0.4197	0.9101	0.7074	0.6155	1.3596	0.0980	1.1274	0.162	1.322	1.4109	1.2318		1.237	17	
	5	Говь-Алтай	0.989	0.8235	0.9700	0.4817	0.6179	1.3325	-0.1415	1.0671	0.059	0.985	1.0508	0.9878		1.309	14	
		ДҮН														1.246	IV	
Зүүн бүс	1	Дорнод	1.0406	0.7222	0.8356	0.5332	0.5603	0.8552	1.2193	0.6722	0.0847	1.022	1.0904	1.0592	86300	1.430	8	
	2	Хэнтий	1.026	0.6669	0.8390	0.5348	0.5787	1.2891	0.1361	0.8272	0.124	0.879	0.9380	0.8807		1.368	11	

3	Сүхбаатар	0.979	0.6991	0.7956	1.1611	1.6241	0.4610	3.5653	0.7657	0.094	0.927	0.9894	0.7438	2.469	3
	ДҮН													1.755	III
1	Говьсүмбэр	0.975	0.1659	0.3589	0.0716	0.4335	0.7051	0.7185	1.2962	0.330	0.549	0.5858	1.1723	1.982	6
2	Дархан-Уул	1.027	0.6243	0.8223	0.6889	0.6034	0.3146	2.4005	0.8652	3.770	0.688	0.7342	1.1247	3.176	2
3	Дорноговь	1.010	1.2910	1.1509	0.2665	0.3635	0.6907	0.4300	0.8119	0.073	0.550	0.5877	0.9640	1.422	9
4	Дундговь	1.022	0.3281	0.6925	0.3706	0.5883	1.2765	0.1905	0.7114	0.091	0.966	1.0310	0.8986	1.200	19
5	Өмнөговь	1.047	2.4912	1.8527	0.6966	1.1336	0.5153	3.0373	0.6783	0.040	0.805	0.8588	1.1366	2.132	4
6	Сэлэнгэ	1.020	1.8919	1.4558	1.2964	0.9875	0.6708	2.6182	1.0943	0.348	1.001	1.0686	0.7141	2.117	5
7	Төв	1.023	1.2587	1.4149	0.8051	0.7176	1.3343	0.1905	1.3475	0.165	1.161	1.2388	0.3749	1.280	15
	ДҮН													1.901	II
Хангайн бүс															
1	Архангай	1.010	0.5165	0.9221	0.8170	0.6786	1.4283	0.0816	1.5977	0.235	1.177	1.2566	0.9462	1.443	7
2	Баянхонгор	0.919	0.4790	0.9985	0.5500	0.4999	1.2059	0.2395	1.2661	0.103	1.276	1.3615	1.0890	1.193	20
3	Булган	1.062	0.7264	0.9211	0.5848	0.7381	1.3741	0.1361	0.7295	0.177	1.027	1.0963	0.6427	1.244	16
4	Орхон	0.970	5.6757	1.1765	7.9705	7.5728	0.0163	5.1929	1.0309	14.40	0.595	0.6352	1.2913	12.72	1
5	Өвөрхангай	0.926	0.5410	1.0727	0.7280	0.4826	1.2385	0.1633	1.5555	0.261	1.157	1.2348	1.0711	1.376	10
6	Хөвсгөл	0.974	0.5763	1.1357	0.9468	0.5939	1.3433	0.0925	1.6971	0.172	1.315	1.4030	1.1009	1.351	13
	ДҮН													3.222	I
Төвийн бүс															
1	Говьсүмбэр	0.975	0.1659	0.3589	0.0716	0.4335	0.7051	0.7185	1.2962	0.330	0.549	0.5858	1.1723	1.982	6
2	Дархан-Уул	1.027	0.6243	0.8223	0.6889	0.6034	0.3146	2.4005	0.8652	3.770	0.688	0.7342	1.1247	3.176	2
3	Дорноговь	1.010	1.2910	1.1509	0.2665	0.3635	0.6907	0.4300	0.8119	0.073	0.550	0.5877	0.9640	1.422	9
4	Дундговь	1.022	0.3281	0.6925	0.3706	0.5883	1.2765	0.1905	0.7114	0.091	0.966	1.0310	0.8986	1.200	19
5	Өмнөговь	1.047	2.4912	1.8527	0.6966	1.1336	0.5153	3.0373	0.6783	0.040	0.805	0.8588	1.1366	2.132	4
6	Сэлэнгэ	1.020	1.8919	1.4558	1.2964	0.9875	0.6708	2.6182	1.0943	0.348	1.001	1.0686	0.7141	2.117	5
7	Төв	1.023	1.2587	1.4149	0.8051	0.7176	1.3343	0.1905	1.3475	0.165	1.161	1.2388	0.3749	1.280	15
	ДҮН													1.901	II
Хангайн бүс															
1	Архангай	1.010	0.5165	0.9221	0.8170	0.6786	1.4283	0.0816	1.5977	0.235	1.177	1.2566	0.9462	1.443	7
2	Баянхонгор	0.919	0.4790	0.9985	0.5500	0.4999	1.2059	0.2395	1.2661	0.103	1.276	1.3615	1.0890	1.193	20
3	Булган	1.062	0.7264	0.9211	0.5848	0.7381	1.3741	0.1361	0.7295	0.177	1.027	1.0963	0.6427	1.244	16
4	Орхон	0.970	5.6757	1.1765	7.9705	7.5728	0.0163	5.1929	1.0309	14.40	0.595	0.6352	1.2913	12.72	1
5	Өвөрхангай	0.926	0.5410	1.0727	0.7280	0.4826	1.2385	0.1633	1.5555	0.261	1.157	1.2348	1.0711	1.376	10
6	Хөвсгөл	0.974	0.5763	1.1357	0.9468	0.5939	1.3433	0.0925	1.6971	0.172	1.315	1.4030	1.1009	1.351	13
	ДҮН													3.222	I

Хэ
К= — :
Хс
Энд, Хэ - Хөгжлийн эерэг үзүүлэлт
Хс - Хөгжлийн сөрөг үзүүлэлт

Бүс нутгийн эдийн засаг, нийгмийн судалгааны үзүүлэлт

Баруун бүсийн газар нутгийн тогтоц, дэд бүтцийн хөгжлийн судалгаа

6-р хүснэгт

Д/д	Аймгийн нэр	Нийслэлээс алслагдсан зай	Байгаль цаг уурын онцлог	Газар нутгийн тогтоц	Ашигт малтмал	Үйлдвэрлэл	Зам тээвэр
1	Баян-Өлгий	1636 км	Дунджаар өвөлдөө -17-33, зундаа +16-29 хэм, жилд дунджаар 300-500 мм тундас унадаг.	45.7 мян.км2 нутаг дэвсгэртэй. 1200-4400 м өргөгдсөн өндөр уулын бүсэд оршдог.	Алт, мөнгө, гянт болд, төмрийн тугалга, гялгануур, барилгын материалын нөөцтэй.	-Худалдааны чиглэлээр 177, -Боловсруулах үйлдвэр 22, -Уул уурхай, олборлох үйлдвэр 33, -Хүнс,ХАА-н үйлдвэр 33 бий.	-Авто тээвэрийн шороон замтай. -Төмөр замгүй -Нисэх онгоцны буудалтай. -Холбоо, үүрэн телефон, интернет, шилэн кабельтай.
2	Завхан	984 км	Өвөл дунджаар -20-34, зун дунджаар +13+22 хэм. Жилд 400 мм хүртэл тундас унадаг.	Өндөр уул, ойт болон тал хээр, говь, их нуурын хотгорын бүсэд оршдог.	Төмрийн хүдэр, цагаан, хар тугалга, алт, эзсийн хүдэр, үнэт чулуу, хайлуур жонш, фосфорит, зэс, барилгын түүхий эдийн баялагтай.	-Худалдааны чиглэлээр 336, -Боловсруулах үйлдвэр 15, -Уул уурхай, олборлох үйлдвэр 16, -Хүнс,ХАА-н үйлдвэр 50 бий.	-Хатуу хучилттай зам байхгүй, сайжруулсан шороон замтай. -Төмөр замгүй. -Нисэх онгоцны буудалтай. -Үүрэн телефоны сүлжээ, радио релейний шугамтай.
3	Увс	1336 км	өвөл -20-32, зун +11+21 хэм, ширүүн өвөлтэй, уулсаар 350 мм тундас унадаг.	69.6мян.км2 нутаг дэвсгэртэй. Их нууруудын хотгорт оршдог.	Төмөр, зэс, мөнгө, кобальт, чулуун нүүрс, баргилт, номин, болор, мана, анар, барилгын түүхий эдийн баялагтай.	-Худалдааны чиглэлээр 67, -Боловсруулах үйлдвэр 20, -Уул уурхай, олборлох үйлдвэр 35, -Хүнс,ХАА-н үйлдвэр 110 бий.	-Шороон замтай. -Нисэх онгоцны буудалтай. ОУ-ын нисэх буудал барьж байгаа. -13 сум шилэн кабельд холбогдсон. -Бүх сумдад үүрэн утасны сүлжээтэй.
4	Ховд	1425 км	Өвөлдөө -16-26, зун +10+24 хэм. Жилд өндөр уулсаар 250-350мм, ихэнх нутгаар 100-	76.1 мян.км2 нутаг дэвсгэртэй. Алтайн нуруу, их нууруудын хотгорт	Төмрийн хүдэр, холимог төмөрлөг, хар тугалга, үнэт чулуу, барилга химийн үйлдвэрийн түүхий	-Худалдааны чиглэлээр 530, -Боловсруулах үйлдвэр 13, -Уул уурхай, олборлох үйлдвэр 21,	-Улсын чанартай сайжруулсан 560 км шороон, 60км хар замтай -Том даацын онгоцны буудалтай. -Сансарын холбооны

				оршдог.	эдийн баялагтай.	-Хүнс,ХАА-н үйлдвэр 43 бий.	станцтай.
5	Говь-Алтай	1001 км	Эх газрын эрс тэс уур амьсгалтай. Өвөл -15-25, зун +19+25, Жилд 90- 140 мм тундас унадаг.	141.4 мян.км2 нутаг дэвсгэртэй. Хамгийн өндөр цэг нь 4208 м, хамгийн нам цэг нь 598 м	Хүрэн голын чулуун нүүрсийг ашигладаг.	-Худалдааны чиглэлээр 263, -Боловсруулах үйлдвэр 11, -Уул уурхай, олборлох үйлдвэр 17, -Хүнс,ХАА-н үйлдвэр 47 бий.	-Шороон замтай. -Нисэх онгоц буух шороон зураастай. /УБ-Алтай/ -Сансарын холбоо, радио станц, шилэн кабелийтай интернетийн сүлжээтэй.

Бүс нутгийн тээвэр, шатахууны үнийн судалгаа

7-р хүснэгт

Д/д		Бүсийн нэр	Аймгийн нэр	УБ-аас Аймгийн төв хүртэлх зай	Шатахууны үнийн тариф /төг/			Тээвэрлэлтийн үнийн тариф /төг/			
					А-80	А-92	Дизелийн түлш	Зорчигч тээвэрлэлт		Ачаа тээвэрлэлт	
								Агаарын тээвэр	Авто тээвэр	Агаарын тээвэр	Авто зам
1		Баруун бүс	Баян-Өлгий	1636	1600	1800	2050	339912	73000	3900	408
2			Говь-Алтай	1001	1600	1750	2050	265964	39375	3200	250
3			Завхан	984	1600	1750	2050	226936	34600	3200	246
4			Увс	1336	1580	1800	2020	313248	58833	3500	334
5			Ховд	1425	1600	1950	2050	317648	60500	3500	357
		Дундаж			1816.6						
6			Архангай	453	1470	1580	1875	-	17611	-	113

7	Хангайн бүс	Баянхонгор	630	1490	1600	1900	194904	23250	2800	157
8		Булган	318	1430	1580	1820	-	11057	-	79
9		Орхон	371	1505	1550	1750	-	14500	-	92
10		Өвөрхангай	430	1475	1585	1880	-	15733	-	107
11		Хөвсгөл	671	1480	1600	1880	199744	25100	2800	150
Дундаж				1631.1						
12	Төвийн бүс	Говьсүмбэр	186	1440	1585	1850	-	6750	-	46
13		Дархан-Уул	219	1350	1500	1700	-	7250	-	55
14		Дорноговь	463	1440	1595	1840	-	-	-	116
15		Дундговь	260	1440	1595	1840	-	12973	-	65
16		Өмнөговь	553	1500	1655	1880	198204	23383	2800	138
17		Сэлэнгэ	311	1580	1756	1850	-	8500	-	78
18		Төв	43	1415	1510	1810	-	5923	-	10
Дундаж				1610						
19	Зүүн бүс	Дорнод	655	1540	1600	1900	217872	28116	2800	164
20		Сүхбаатар	560	1450	1540	1880	-	21750	-	139
21		Хэнтий	331	1500	1680	1870	-	14137	-	83
Дундаж				1662.2						

Орон нутгийн хэрэглээний эрчим хүч, уур, ус, дулааны үнийн судалгаа

8-р хүснэгт

д/д	Бүсийн нэр	Аймгийн нэр	Үнэ /төг/									
			Эрчим хүч, квт цаг		Дулаан, кг/м3		Технологийн уур, тонн		Ус, м3			
			Орон нутаг	Үнийн ялгаа %	Орон нутаг	Үнийн ялгаа %	Орон нутаг	Үнийн ялгаа %	Орон нутаг	Үнийн ялгаа %		
		Баян-Өлгий	90	132	1000	323	-	-	450	142		
	Баруун бүс	Говь-Алтай	90	132	1715	553	-	-	1000	314		
		Завхан	90	132	1450	468	-	-	585	184		
		Увс	90	132	1042	336	-	-	900	283		
		Ховд	105	154	1150	371	-	-	360	113		
		Дундаж	93	137	1271	410	-	-	659	207		
		Архангай	68	-	803	259	-	-	1269.4	399		
	Хангайн бүс	Баянхонгор	74	109	1040	335	-	-	132.6	42		
		Булган	68	-	504	163	-	-	840	264		
		Орхон	74.8	109	1650	532	14665	160.8	436.7	137		
		Өвөрхангай	74.8	109	550	177	-	-	1650	519		
		Хөвсгөл	68	-	700	226	-	-	2582.1	812		
		Дундаж	71.26	105	874.5	282	14665	160.8	1151.8	362		
	Төвийн бүс	Говьсүмбэр	68	-	820	265	-	-	1800	566		
		Дархан-Уул	68	-	310	100	14665	160.8	318	100		
		Дорноговь	90	132	1100	355	-	-	602	189		
		Дундговь	74.8	-	650	210	-	-	1919	603		
		Өмнөговь	90	57	460	148	-	-	602	189		
		Сэлэнгэ	68	-	690	223	-	-	1150	362		
		Төв	68	-	1000	323	-	-	850	267		
		Дундаж	75.2	111	718.6	232	14665	160.8	1034.4	325		

	Зүүн бүс	Дорнод	74.8	109	460	148	15000	164	350	110
		Сүхбаатар	74.8	109	1100	355	-	-	600	189
		Хэнтий	74.8	109	1000	323	-	-	1500	472
		Дундаж	74.8	109	853.3	275	15000	164	816.6	257

Санхүүгийн дэмжлэг (бүсийн нэмэгдэл)-т хамаарагдах шаардлагатай бичил бүсийн үзүүлэлт 9-р хүснэгт

Д/д	Бүсийн нэр	Аймгийн нэр	Бичил бүс	Бичил бүсэд хамаарах сумууд	Төвөөс алслагдсан байдал	Газарзүйн байршил	Хүн амын тоо 2007 он	Малын тоо 2007 он	Нэг хүнд ногдох малын тоо
1	Баруун бүс	Баян-Өлгий	I	Алтай	112 км	Өндөр уулын бүсэд	3612	104234	28.86
				Дэлүүн	158 км		8032	188000	23.4
				Булган	294 км		5732	126243	22.0
		Ховд	II	Алтай	324 км	Их нууруудын хотгорт	3234	169801	52.5
				Үенч	305 км		4760	133725	28.0
				Булган	385 км		9634	241504	25.0
		Увс	III	Зүүнговь	134 км	Их нууруудын хотгорт	2620	129113	49.3
				Тэс	158 км		6053	272056	45.0
				Давст	137 км		1820	84127	46.2
		Говь-Алтай	IV	Алтай	318 км	Говийн бүсэд	2386	98626	41.3
				Бугат	219 км		2461	146383	59.5
				Тонхил	218 км		2388		87.0

Жич: Дээрх тоо баримтуудыг Статистикийн Ерөнхий Газрын мэдээлэл, бюлетьн зэргээс авч ашиглав.

СУДАЛГААНЫ ДҮГНЭЛТ

1. Монгол Улсын бүсүүд /а/ аймгуудын /б/ эдийн засгийн хөгжлийн түвшинг макро эдийн засгийн (7), нийгмийн (6) үзүүлэлтээр харьцуулан судлаж дараах байдлаар тогтоов. (5-р хүснэгт, 1-р бүдүүвч)

- а. Бүсүүдийн хөгжлийн түвшин

Бүсүүдийн нэр	Байр
Хангайн	1
Төвийн	2
Зүүн	3
Баруун	4

- б) Аймгуудын хөгжлийн түвшин

Аймгуудын нэр	Байр
Орхон	1
Дархан-Уул	2
Сүхбаатар	3
Өмнөговь	4
Сэлэнгэ	5
Говьсүмбэр	6
Архангай	7
Дорнод	8
Дорноговь	9
Өвөрхангай	10
Хэнтий	11
Увс	12
Хөвсгөл	13
Говь-Алтай	14
Төв	15
Булган	16

Ховд	17
Завхан	18
Дундговь	19
Баянхонгор	20
Баян-Өлгий	21

* * *

- Хөгжлийн түвшнээр Хангайн бүс тэргүүлж байгаагийн учир нь тухайн бүс нутагт Орхон аймаг хамрагдаж байгаа учир хөгжлийн түвшинд нөлөөлөх эерэг үзүүлэлтүүд өндөр гарч байгаатай холбоотой гэж үзэх үндэслэлтэй байна.
- Газар нутгийн тогтоц, алслагдсан байдал, дэд бүтцийн хөгжил, амьжиргаанд онцгой нөлөөлдөг хүчин зүйл зэрэг нэмэлт судалгаа (6,7,8-р хүснэгт)-аас үзэхэд баруун бүсийн аймгуудад “бүсийн нэмэгдэл” олгох шаардлагатай “бичил бүс”-үүдийг илрүүлэх боломжтой юм.
- Төвөөс алслагдсан байдал, газарзүйн байршил, хүн амын тоо, малын тоо зэрэг хөдөө орон нутгийн амьдралын төлөв байдлыг харуулах үзүүлэлтээр явуулсан судалгаагаар баруун бүсийн 4 аймаг, 9 сум “бүсийн нэмэгдэл” зайлшгүй олговол зохих “бичил бүс” болохыг энэхүү судалгааны хүрээнд тогтоов.
- Энэхүү “бичил бүс”-д хамаарагдах дараах 9 сумдад оршин сууж байгаа ард иргэдэд бусад төрлийн бүсийн нэмэгдлийг давхардуулан олгох үндэслэлтэй байна. Үүнд:
 - Хөгжлийн ерөнхий түвшин сул байгаа үндэслэлээр
 - Газар нутгийн алслагдсан байдал, дэд бүтцийн хөгжлөөр хоцрогдонгуй байгаа үндэслэл
 - Амьжиргаанд онцгой нөлөөлөх хүчин зүйлсийн нөлөөлөл
 - Хүний эрүүл мэнд сэтгэл зүйд сөргөөр нөлөөлөх хүчин зүйл
- Бүсийн нэмэгдэл олгох боломжийг зөвхөн Баруун бүсийн сумдад судалж үзсэн, бусад бүс, аймаг, сумдад бүсийн нэмэгдэл олгоход энэхүү судалгааны онолын үндэслэлийг ашиглан шинэчилсэн судалгаа явуулах шаардлагатай болно.

* * *

САНАЛ ЗӨВЛӨМЖ

Бичил бүсэд хамаарагдаж байгаа сумуудын ард иргэдэд “Бүсийн нэмэгдэл” олгож болох ямар үндэслэл хүчтэй илэрч байгааг анхааран үзэж, тухайн нэмэгдлийг олгох арга хэмжээг зохион байгуулах ба эдийн засгийн чадавхиаас хамаарч тус суманд бусад үндэслэлээр “Бүсийн нэмэгдэл”-ийг давхардуулан олгож ч болох юм. Тухайлбал:

Бүсийн нэмэгдлийн			Нэмэгдлийн төрөл, хэлбэрүүд
№	Үндэслэл	Шалгуур үзүүлэлт	

	00	01	02
I	Хөгжлийн ерөнхий түвшин	а/Макро эдийн засгийн үзүүлэлт: ✓ Хэрэглээний үнийн индекс ✓ Орон нутгийн төсвийн гүйцэтгэл ✓ ДНБ ✓ ДНБ-д эзлэх хувь ▪ ХАА ▪ Аж үйлдвэр, барилга б/Нийгмийн үзүүлэлт ✓ Суурин хүн ам (мян,хүн) ✓ Хүн амын нягтаршил мян. хүн/км² ✓ Ажилгүйдлийн түвшин (мян.хүн) ✓ Амьжиргааны доод түвшин (төг)	-Бүсийн ерөнхий нэмэгдлийг цалин тэтгэвэр, тэтгэмж орлогын, /ажилгүйчүүдэд баталгаажих түвшин/ тодорхой хувиар олгох. -Үйлдвэр үйлчилгээний газруудад гааль, НӨАТ, орлогын албан татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт үзүүлэх. -Хөнгөлөлттэй урт хугацааны зээл олгох, зээлийн баталгааг төрөөс даах. -Ажлын цагийг богиносгосон 7 хоног бий болгох. -Ээлжийн амралт дээр нэмэгдэл хоног олгох. -Тухайн бүсэд шилжих суурших зардал олгох.
II	Газар нутгийн тогтоц, дэд бүтцийн хөгжлийн онцлог	а/ Газар нутгийн тогтоц б/ Алслалтын нэмэгдэл в/Нутаг дэвсгэрийн хэмжээ, ашигт малтмалын нөөцийн хомсдол г/ Дэд бүтцийн хөгжилд -Шатахуун -Тээвэр -Эрчим хүч -Ус, дулааны үнэ тарифийн өсөлт	-Говийн -Цөлийн -Өндөр уулын -Тагийн -Далайн нэмэгдлийг цалин, тэтгэвэр тэтгэмж, орлогын, /ажилгүйчүүдэд баталгаажих түвшин/-ий тодорхой хувиар олгох. Төвөөс алслагдсан байдлаар нь -800 км -800-1200км -1200 км-ээс дээш -Онцгой үр ашигтай ашигт малтмал байхгүй байна. Энэ тохиолдолд 1-р үндэслэлийн нэмэгдлийн төрлүүдийг давхардуулан олгох.

III	Байгаль цаг уурын онцлог, хүний эрүүл мэнд, сэтгэл зүйд таагүй нөлөөлдөг хүчин зүйлийн үндэслэл	а/ Байгаль цаг уурын онцлогийн нэмэгдэл S<1 S=1-2 S=2-3 S=3-4 S=4-5	-Зөөлөвтөр буюу зөөлөн / нэмэгдэл олгохүй/ -Ширүүвтэр /10 хувийн/ -Ширүүн /15 хувийн/ -Хатуувтар /20 хувийн/ -Хатуу ширүүн /30 хувийн/ -Хахир хатуу /35 хувийн/
-----	---	--	--

* * *

Ашигласан материал

1. Д.Цэвээнжав. Бүсчилсэн хөгжил гарын авлага. УБ. 2005 он
2. Р.Ринчинбазар. Монголын бүс нутгийн тогтвортой хөгжлийн асуудлууд. УБ. 2004 он
3. Г.Цэдэндамба. Хөрөнгийн үнэлгээний эдийн засаг. УБ. 2002 он
4. Үндэсний Хөгжлийн хүрээлэн. МУ-ын хөгжлийн судалгаа 2003
5. Бүслэн хөгжүүлэхэд төрийн бүс байгууллагын үүрэг роль 2003 он
6. Бага хурлын материал. Монгол Улсын Бүсчилсэн хөгжил хот байгуулалтын асуудал. 2001 он
7. Статистикийн хороо. ХАА-н салбар 2007 он
8. Статистикийн эмхэтгэл 2000-2008 он
9. Зам харилцааны атлас 1991 он
10. Трудовой кодекс Республики Казахстан.Статья 154 www.zakon.kz/ Трудовой кодекс РФ от 30.12.2001 Глава 50
11. Закон РФ "О государственных гарантиях и компенсациях для лиц работающих и проживающих в районах Крайнего Севера и приравненных к ним местностях "от 02.06.1993 Раздел II статья 10-12
12. Постановление Совета Министров РСФСР от 22.10.1990 №458 "Об упорядочении компенсации гражданам, проживающим в районах Севера"
13. Постановление Совета Министров СССР от 03.01.1983 №12
14. Постановление Правительства РФ от 17.04.2006 №21
15. /http://www.cra-arc.gc.ca/menu-eng.html
16. Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн системийн www.legalinfo.mn вэб сайт
17. Хөдөө, орон нутгийн үйлдвэрлэлийн өнөөгийн байдал, хэтийн төлөв судалгааны тайлан, УБ., 2009 он;
18. Монгол Улс хууль – 4 боть, УБ., 2008 он;
19. НТХ,СнЗ-ийн тогтоолын сан;
20. УИХ-ын тогтоолын сан;
21. Засгийн газрын тогтоолын сан

